

**STRATEGIJA ZA IZJEDNAČAVANJE MOGUĆNOSTI
ZA OSOBE SA INVALIDITETOM
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
2011.-2015.**

Sarajevo, 15/10/2009

SADRŽAJ

UVOD	3
MEĐUNARODNI OKVIR	3
OPĆI CILJEVI	5
1. SOCIJALNA ZAŠTITA.....	6
2. PRISTUPAČAN ŽIVOT U ZAJEDNICI I STANOVANJE	11
3. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	16
4. ODGOJ I OBRAZOVANJE	24
5. SPORT I REKREACIJA.....	29
6. PROFESIONALNA REHABILITACIJA I ZAPOŠLJAVANJE	32
7. OBITELJ	36
8. INFORMACIJE, KOMUNIKACIJE, PODIZANJE SVIJEŠTI	38
9. SUDJELOVANJE U JAVNOM, KULTURNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU.....	41
10. ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ.....	44
11. ORGANIZACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM.....	47
12. MEĐUNARODNA SURADNJA.....	50
PRAĆENJE I REVIZIJA STRATEGIJE	52
OBRAZLOŽENJE	53
LITERATURA	56
ČLANOVI-CE KOMISIJE VLADE FEDERACIJE BIH ZA IZRADU STRATEGIJE	60

UVOD

Vijeće ministara Bosni i Hercegovini je u rujnu 2003. godine usvojilo UN Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom (Generalna skupština UN-a. A/RES/48/96, 20/12/1993) i obvezalo entitetske organe vlasti da pri izradi propisa i rješavanju pitanja koja se tiču osoba sa invaliditetom primjene navedena pravila. Ovaj dokument je otvorio pitanje pristupa problemu invaliditeta u Bosni i Hercegovini, koji je do tada uglavnom smještan u socijalni sektor, pa i ako je rezultirao povećanim senzibilitetom za probleme invaliditeta i osnažio pokret osoba sa invaliditetom, nije doveo do značajno boljeg položaja osoba sa invaliditetom u našem društvu.

U procesu pridruživanja Europskoj uniji Bosna i Hercegovina i njezini entiteti imaju obvezu usklađivanja svih sustava sa europskim standardima. To uključuje i obvezu usklađivanja postojećih propisa koji se odnose na invaliditet.

Usvajanjem dokumenta Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 76/08) u svibnju 2008. godine, država Bosna i Hercegovina se opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti, utemeljen na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, kreiranje i primjenu rješenja za osobe sa invaliditetom na razini zajednice u multisektoralnom pristupu i uz učešće svih relevantnih aktera.

U cilju stvaranja uvjeta za implementaciju Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 76/08) i usklađivanja djelovanja na području zaštite osoba sa invaliditetom sa dostignutim europskim i svjetskim standardima i svim trendovima koji imaju za cilj nastojanje da sva područja života i djelovanja budu otvorena i pristupačna osobama sa invaliditetom, Federacije Bosne i Hercegovine, u okviru svojih ustavnih nadležnosti, pripremila je Strategiju i Plan akcije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015. godine.

MEĐUNARODNI OKVIR

Međunarodni pravni instrumenti koje je Bosna i Hercegovina ratificirala i koji su sastavni dio Ustava Bosne i Hercegovine, ustava entiteta i županija, a neki su po pravnoj snazi iznad domaćih zakona, čine dio normativno pravnog poretka relevantnog i za pitanja invaliditeta.

Temeljno načelo međunarodnih instrumenata je načelo nediskriminacije, što znači da osobama sa invaliditetom pripadaju sva prava propisana u međunarodnim dokumentima jednako kao i svakom građaninu. Pored obveze da uskladi domaće zakonodavstvo sa međunarodnim normama koje je prihvatila, država je obvezna i da u praktičnoj primjeni vodi računa koliko su vulnerabilne skupine, kao što su osobe sa invaliditetom, uključene u sustav i koliko im je od propisanih prava stvarno dostupno.

Bosna i Hercegovina je usvajanjem međunarodne regulative pokazala opredjeljenje za uvažavanje načela demokratije i poštivanja ljudskih prava. U mnoge zakone od interesa za osobe sa invaliditetom ugrađena su načela nediskriminacije. Međutim, u nekim zakonima nisu na pravi način prepoznate potrebe osoba sa invaliditetom.

Ujedinjene nacije

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih naroda (Generalna skupština UN-a. A/RES/61/106, 24/01/2007) rezultat je višegodišnjeg, kontinuiranog djelovanja osoba sa invaliditetom na lokalnoj i međunarodnoj razini. Njena svrha definirana je u članku 1. kao „unapređivanje, zaštita i osiguranje punog i ravnopravnog uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda osoba sa invaliditetom i unapređenje njihovog urođenog dostojanstva“.

Bosna i Hercegovina je 29. srpnja 2009. godine potpisala ovu Konvenciju i Opcioni protokol, čija ratifikacija predstoji, a njezina opća načela ugrađena su u dokument Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini i biti će smjernice djelovanja u svim oblastima od značaja za osobe sa invaliditetom.

Potpisivanjem ove Konvencije, Bosna i Hercegovina je pokazala opredjeljenje za puno priznavanje prava, potreba i mogućnosti osoba sa invaliditetom koje čine značajan dio našeg društva. I pored toga ostaje obveza Bosne i Hercegovine da ratificira i provede odrednice sadržane u ovoj Konvenciji

Vijeće Evrope

Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Vijeće Evrope. ETS 5), koju je Bosna i Hercegovina potpisala, predstavlja instrument kojim se jamče građanska i politička prava pojedincima i zabranjuje diskriminacija na bilo kom temelju, što se odnosi i na osobe sa invaliditetom. Kao mehanizam zaštite definiranih prava utemeljen je Europski sud za ljudska prava.

Komplementaran instrument Europskoj konvenciji o ljudskim pravima je *Europska socijalna povelja* (Vijeće Evrope. ETS 163) koja unapređuje zaštitu temeljnih socijalnih i ekonomskih prava građana država potpisnica. Članak 15. propisuje da svaka osoba sa invaliditetom ima pravo na nezavisnost, socijalnu integraciju i učešće u životu zajednice. Bosna i Hercegovina je potpisala neke dijelove Europske socijalne povelje, ali članak 15. nije, što predstavlja još jedan važan zadatak na putu pridruživanja Europskoj uniji.

Okvirni dokument koji usmjerava djelovanje europskih država u oblasti invaliditeta je *Akcion plan Vijeća Evrope za promovisanje prava i punog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba sa invaliditetom u Evropi 2006-2015.* (Vijeće Evrope. Rec(2006)5). Ovaj dokument sadrži smjernice za unapređenje važnih područja djelovanja od interesa za osobe sa invaliditetom, kao što su: učešće u političkom i javnom životu, učešće u kulturnom životu, informacije i komunikacije, obrazovanje, profesionalna rehabilitacija, osposobljavanje i zapošljavanje, pristupačno okruženje, život u zajednici, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, pravna zaštita, zaštita od nasilja i zloupotrebe, istraživanje i razvitak, te podizanje svijesti.

Federacija Bosne i Hercegovine se opredijelila da ove smjernice budu sustavni dio Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2010-2014. i da na taj način doprinese integraciji evropskih standarda u svoje zakonodavstvo i praksu.

Postoje i drugi pravni izvori Europske unije koji tretiraju pitanja invaliditeta i koji Bosnu i Hercegovinu na putu u Europsku uniju obvezuju na usklađivanje nacionalnog zakonodavstva, kao što su:

- Preporuka Vijeća od 4. lipnja 1998. o parking kartama za osobe s invaliditetom (98/376/EC);
- Rezolucija Vijeća od 17. lipnja 1999. o jednakim mogućnostima zapošljavanja za osobe s invaliditetom (1999/C 186/02);
- Rezolucija Vijeća od 15. srpnja 2003. o promovisanju zapošljavanja i socijalne integracije osoba s invaliditetom (2003/C 175/01);
- Rezolucija Vijeća od 6. veljače 2003. „e-Pristupačnost“ - poboljšanje pristupa osobama s invaliditetom društvu utemeljenom na znanju (2003/C 39/03);
- Rezolucija Vijeća od 5. svibnja 2003. o jednakim mogućnostima za učenike i studente s invaliditetom u obrazovanju i obuci (2003/C 134/04);
- Rezolucija Vijeća od 6. svibnja 2003. o dostupnosti kulturne infrastrukture i kulturnih aktivnosti osobama sa invaliditetom (2003/C 134/05).

Europska unija

Bosna i Hercegovina kao država koja teži članstvu u Europsku uniju ima obvezu prilagoditi svoje zakonodavstvo *acquisu communautaireu*, pravnoj stečevini Europske unije, a koje se odnosi i na područje u svezi osoba sa invaliditetom, posebno na zabranu njihove diskriminacije na bilo kom temelju.

Članak 1. *Ugovora iz Amsterdama* (Europska Unija. 1997.) uvodi poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda kao jedno od zajedničkih načela na kojima počiva ustrojstvo Europske unije, dok se člankom 2. stavak 5. omogućava poduzimanje mjera od strane Europske unije u cilju suzbijanja diskriminacije s različitih temelja, gdje se konkretno navodi i invaliditet.

Povelja o temeljnim pravima Europske unije (2000/C 364/01) predstavlja dokument Europske unije u kojem se na jednom mjestu jamče politička i građanska prava. Njezina snaga je u načelima koja proklamira, a podržavaju ih svi demokratski sustavi europskih država. Poveljom se štiti dostojanstvo čovjeka, zabranjuje diskriminacija i to konkretnim navođenjem invaliditeta, te traži uključivanje osoba sa invaliditetom u život zajednice.

Madridska deklaracija (Europski kongres OSI. 2002.), nastala kao konceptualni okvir za djelovanje na svim razinama u Europskoj godini osoba s invaliditetom (2003.), razvija programe i prijedloge djelovanja svih relevantnih aktera za pitanja invaliditeta: lokalnih i državnih vlasti, organizacija osoba sa invaliditetom, poslodavaca, medija, učitelja i profesora, roditelja, te struktura odlučivanja. Svrha je da svi zajedno doprinesu procesu stvaranja jednakih mogućnosti za sve osobe sa invaliditetom i njihove obitelji.

OPĆI CILJEVI

Iako je pitanje invaliditeta sve više prisutno na dnevnom redu na svim razinama vlasti, čini se da još uvijek ne postoji jasna vizija budućeg djelovanja u oblasti invalidnosti, a organizacije osoba sa invaliditetom nemaju dovoljno utjecaja i kapaciteta da trenutno stanje u odnosu društva prema osobama sa invaliditetom promijene nabolje. Financijske procjene pokazuju nužno smanjivanje troškova za financiranje prava osoba sa invaliditetom, a zbog teškog materijalnog položaja organizacije osoba sa invaliditetom djeluju isključivo na lobiranje za tu vrstu prava i čini se da ni jedni ni drugi nemaju viziju razvitka i drugih važnih modela podrške osobama sa invaliditetom kao što su servisi potpore, usluge stručnog rada, programi osposobljavanja za život i rad, samostalno stanovanje, obrazovanje, socijalno uključivanje, javno, kulturno i političko djelovanje, itd., a što je na međunarodnoj razini već usvojena praksa.

Jedan od uzroka trenutnog položaja osoba sa invaliditetom je i u podijeljenoj nadležnosti u mnogim oblastima između različitih razina vlasti u Federaciji BiH, a da pri tom ne postoji odgovarajuća komunikacija i suradnja između zakonodavstva Federacije BiH i zakonodavstava županija. Evidentno je da stanje podijeljenih nadležnosti često dovodi do situacije da osobe sa invaliditetom ne znaju gdje mogu ili gdje bi trebale moći ostvariti svoje pravo. Uglavnom se za rješavanje bilo kojeg problema upućuju u ustanove socijalne zaštite, pokazujući tako da se osobe sa invaliditetom tretiraju isključivo kao socijalna kategorija, iako bi, uz uklanjanje barijera, mogli biti jednako korisni članovi društva.

Na putu ka europskim integracijama Bosna i Hercegovina i svi njeni zakonodavni i izvršni organi vlasti moraju uskladiti svoje djelovanje sa standardima koji važe u zemljama Europske unije, posebice u oblasti zaštite i podrške vulnerabilnim skupinama društva, kao što su osobe sa invaliditetom.

U ovu strategiju uključene su sve oblasti od značaja za ravnopravan položaj osoba sa invaliditetom u društvu, a te oblasti su dio i Akcionog plana Vijeća Europe za promovisanje

prava i punog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba sa invaliditetom u Europi 2006-2015. (Vijeće Europe. Rec(2006)5)

Imajući u vidu naprijed navedeno ustavno uređenje Federacije BiH i položaj osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH, a u svrhu osiguranja mehanizama za implementaciju aktivnosti koje su definirane u ovoj Strategiji nužno je uključivanje svih relevantnih aktera.

U tom smislu opći ciljevi ove Strategije su:

1. *Svako ministarstvo u Vladi Federacije BiH će pripremiti Akcioni plan za implementaciju aktivnosti za koje je zaduženo u Strategiji, u roku od šest mjeseci od usvajanja Strategije;*
2. *Svako ministarstvo u Vladi Federacije BiH će u Proračunu za 2011. godinu uvesti proračunski kod koji će imati naziv „Implementacija Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom“;*
3. *Županijske vlade i općinske vlasti će do kraja godine donijeti svoje akcijske planove za implementaciju aktivnosti za koje su zadužene u Strategiji, u roku od šest mjeseci od usvajanja Strategije;*
4. *Županijske vlade i općinske vlasti će u Proračunu za 2011. godinu uvesti proračunski kod koji će imati naziv „Implementacija Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom“.*
5. *Vlada Federacije BiH će osigurati institucionalno praćenje stanja u oblasti invalidnosti, primjenu zakona koji reguliraju oblast invalidnosti, te praćenje implementacije ove Strategije, kroz osnivanje Ureda Vlade Federacije BiH za pitanja invaliditeta. Ured bi se osnovao u roku od godinu dana po usvajanju Strategije.*

1. SOCIJALNA ZAŠTITA

U dokumentima Europske unije i Vijeća Europe pojam „socijalna zaštita“ obuhvata sve državne i druge mjere i mehanizme kojima je cilj zaštita socijalno vulnerabilnih skupina društva kao što su stari, bolesni, osobe sa invaliditetom, nezaposleni, siromašni, obitelji sa djecom i sl.

U Federaciji BiH pojam socijalne zaštite, u smislu Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04 i 39/06), predstavlja organiziranu djelatnost, usmjerenu na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih obitelji u stanju socijalne potrebe. U tom smislu socijalna zaštita u Federaciji BiH nije definirana u svojoj cjelovitosti iz čega proizilazi da će se u procesu pridruživanja Europskoj uniji morati rješavati i terminološka pitanja u socijalnoj politici.

Sustav socijalne zaštite u Federaciji BiH se temelji na načelima humanizma, solidarnosti i građanskog morala, a ostvaruje se otkrivanjem, umanjivanjem ili otklanjanjem posljedica uzroka koji dovode do stanja socijalne potrebe. Korisnici, prava i uvjeti njihova ostvarivanja definirani su Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04 i 39/06).

U Federaciji BiH neposredno pružanje socijalne zaštite odvija se u Federalnom i 10 županijskih ministarstava socijalne politike, te kroz 78 lokalnih službi socijalne zaštite (53 centra za socijalni rad i 25 općinskih službi), dva kantonalna centra za socijalni rad, 26 ustanova za zbrinjavanje korisnika socijalne zaštite, te 11 dnevnih centara za dnevno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom.

Sustav socijalne zaštite u Federaciji BiH sadrži više prava koja se okvirno mogu podijeliti na *novčana davanja i usluge*. Sve razine vlasti implementiraju neki oblik novčanih davanja (mjesečna, jednokratna i dr.) dok se usluge socijalne zaštite uglavnom ostvaruju na lokalnom-općinskom nivou. Ovako uređen sustav nadležnosti, koji je ustanovljen 2006.

godine, ima za cilj da se osobama sa invaliditetom osigura jedinstvena materijalna zaštita u svim dijelovima Federacije BiH, ali i da se pruži prilika nižim razinama vlasti da prema materijalnim mogućnostima kreiraju sustav socijalne zaštite u lokalnoj zajednici.

Osobe sa invaliditetom (urođenim ili stečenim) predstavljaju jednu od glavnih kategorija korisnika prava propisanih Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04 i 39/06) i jedinu kategoriju korisnika koji ostvaruju mjesečna financijska davanja iz Proračuna Federacije BiH. Srazmjerno stupnju invaliditeta, a na temelju nalaza i mišljenja ljekarske komisije, osobe sa invaliditetom mogu ostvariti pravo na osobnu invalidninu, tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak.

Do kraja 2008. godine prava po ovom zakonu ostvarilo je *61.143* osoba sa invaliditetom, a za financiranje ovih prava u 2008. godini iz federalnog proračuna je izdvojeno *157.535.209,18 KM*.

Zbog nepreciznih zakonskih formulacija u praktičnoj primjeni Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04 i 39/06), broj korisnika prava na području FBIH tokom 2008. godine bio je u stalnom porastu i prema raspoloživim podacima dostigao blizu 150.000 potencijalnih korisnika, sa tendencijom stalnog povećanja. Zbog nedostatnih financijskih sredstava u federalnom proračunu za te namjene, vremenski okviri za davanje suglasnosti revizije na prvostupanjska rješenja su neopravdano dugi, te se Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, kao drugostupanjski organ zadužen za poslove revizije, suočava sa poteškoćama u radu sa velikim brojem pokrenutih upravnih sporova pred nadležnim županijskim sudovima i parničnim postupcima pred nadležnim općinskim sudovima, i to su predmeti koji će rezultirati potrebom za dodatnim novčanim sredstvima iz federalnog proračuna. Činjenica je da je na temelju takvih propisa iz oblasti zaštite osoba sa invaliditetom, zbog nefunkcionalnih zakonskih rješenja, stvoren unutarnji dug Federacije BiH u visini *120.000,000 KM* koji je posljedica neisplaćenih, a u nadležnim službama socijalne zaštite ostvarenih prava osoba sa invaliditetom.

S ciljem da preciznije definira krug korisnika i zaštiti osobe sa najtežim oblicima invaliditeta i pravilno rasporedi raspoloživa novčana sredstva, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike je izradilo prijedlog Izmjena i dopuna zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, broj 14/09), koji je usvojio Parlament Federacije BiH, a po kojem će se iz federalnog proračuna financirati prava osoba sa 100% i 90% tjelesnog oštećenja, a za financiranje prava osoba sa invaliditetom koji imaju niži stupanj tjelesnog oštećenja a ostvarili su pravo na tuđu njegu i pomoć, zadužene su županije.

Prava civilnih žrtava rata financiraju se iz federalnog i županijskih proračuna u omjeru 70%:30%. Do kraja 2008. godine u Federaciji BiH pravo po osnovu statusa civilne žrtve ostvarilo je *10.595* korisnika i to *5.005* korisnika osobne invalidnine i *5.590* korisnika obiteljske invalidnine. U 2008. godini za financiranje prava korisnika civilnih žrtava rata iz federalnog proračuna je izdvojeno *27.819,376,84 KM*.

Kako je definirano Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih obitelji („Službene novine Federacije BiH“, br. 33/04, 56/05 i 70/07), prava u oblasti branilačko invalidske zaštite, tj. prava ratnih vojnih invalida i obitelji poginulih branitelja, financiraju se iz Proračuna Federacije Bosne i Hercegovine. Prema ovom zakonu, ratni vojni invalid definira se kao osoba koja je zadobila oštećenje organizma najmanje 20% po osnovu rane, povrede, bolesti ili pogoršanja bolesti u sustavu Oružanih snaga, vršeći vojne dužnosti ili druge dužnosti za ciljeve obrane Bosne i Hercegovine u razdoblju 18.09.1991. godine do 23.12.1995. godine. Ovisno od težine oštećenja organizma RVI se razvrstavaju u deset grupa i to od 100%-I grupa do 20%-X grupa. Prema navedenom zakonu, ratni vojni invalidi mogu ostvariti pravo

na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć druge osobe (ako se radi o ratnom vojnom invalidu od I do IV grupe koji bez pomoći druge osobe ne može obavljati osnovne životne potrebe) i pravo na ortopedski dodatak ukoliko se radi o ratnom vojnom invalidu sa teškim oštećenjem ekstremiteta ili o ratnom vojnom invalidu kod kojeg postoji gubitak vida na oba oka ili enukleacije jednog oka. Sa 31.12.2008. godine u Federaciji BiH pravo po ovom zakonu koristilo je 54.330 ratnih vojnih invalida. Iz Proračuna Federacije BiH vrši se isplata i vojnim invalidima koji su to pravo ostvarili prije rata i ovih korisnika je 1.859, što sa 54.330 RVI iz odbrambeno-oslobodilačkog rata 1992-95 ukupno iznosi 56.189 korisnika osobne vojne invalidnine.

Pored prava na finansijsku pomoć iz federalnog proračuna, osobe sa invaliditetom (ratnim i neratnim) imaju i niz drugih prava koja ostvaruju na razini županija i općina.

Prema rezultatima istraživanja „Procjena kapaciteta institucija i organizacija koje se bave pružanjem usluga osobama sa invaliditetom“ (Ćuk, M. – Hopić, D., 2008.) u 2007. godini u Federaciji BiH usluge smještaja i zbrinjavanja osoba sa invaliditetom pružalo je 55 ustanova, pomoć pri liječenju i nabavci lijekova 40 ustanova, njegu i pomoć u kući 24 ustanove, nabavku ortopedskih pomagala i pružanje pomoći pri nabavci 21 ustanova, personalnu asistenciju 14 ustanova. Većina ustanova usluge pruža svim osobama sa invaliditetom, ali se kao najbrojniji korisnici pojavljuju gluhi i nagluhi, zatim slijepi i slabovidni, osobe sa mentalnom retardacijom, sa tjelesnim invaliditetom, te sa kombiniranim smetnjama.

Navedeno stanje nije odraz prednosti određene vrste invaliditeta u primanju usluga, već je prije rezultat stanja vlastite inicijative osoba sa invaliditetom u traženju i korištenju usluga i kapaciteta sustava da odgovori na potrebe koje imaju osobe sa različitim vrstama invaliditeta. Naime, naše društvo ima dugu tradiciju u pružanju usluga osobama sa oštećenjem sluha, vida, tjelesnim invaliditetom i institucionalnom smještaju osoba sa smetnjama u intelektualnom razvitku, ali je briga o osobama sa npr. autizmom, down sindromom i sl. nedovoljno razvijena i u stručnom i u materijalnom smislu. Modeli pružanja usluga se postupno reformišu i sve više se teži ka deinstitucionalizaciji i integraciji osoba sa invaliditetom u redovne tokove života, ali je za ostvarivanje punih efekata ovakvog opredjeljenja potrebno mnogo više senzibiliteta u institucijama sustava i javnosti, a osobito je potrebno stručno usavršavanje pružalaca usluga.

Sustav mirovinskog i invalidskog osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine uređen je Zakonom o mirovinskom i invalidskom osiguranju („Službene novine FBiH“, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 i 59/06). Ovaj zakon zasniva se na načelima uzajamnosti, generacijske solidarnosti i obveznosti na mirovinsko i invalidsko osiguranje. Rizici koji su obuhvaćeni ovim osiguranjem su invalidnost, starost, smrt i fizička onesposobljenost, a prava koja proističu iz ovih rizika su pravo na starosnu, invalidsku, porodičnu mirovinu i naknadu za tjelesnu onesposobljenost. Kako ovaj zakon predstavlja početak reforme mirovinskog i invalidskog osiguranja u Federaciji Bosne i Hercegovine, gdje je predviđeno da se sva socijalna davanja iz sektora MIO prebace u socijalnu zaštitu, a u socijalnoj zaštiti nisu osigurana sredstva za te namjene, osobe sa invaliditetom stečenim u radnom odnosu su godinama ostale bez prava na dodatak za invalidnost. Ovaj problem nije riješen ni kroz Izmjene zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 54/04 i 39/06) u dijelu koji se odnosi na posebna prava osoba sa neratnim invaliditetom.

Usuglašeno djelovanje svih razina vlasti i nevladinog sektora u kreiranju politike, mjera i aktivnosti u svezi položaja osoba sa invaliditetom predstavlja jedinstven, u međunarodnim standardima definiran model, koji su predložile i osobe sa invaliditetom prilikom održavanja fokus grupa u veljači 2009. godine¹. Sustav socijalne zaštite treba usmjeriti u pravcu punog priznavanja prava i mogućnosti osoba sa invaliditetom, s ciljem osiguranja podrške za izjednačavanje mogućnosti i istovremeno razvijanja vještina i spremnosti za puno sudjelovanje u svim segmentima društva.

CILJEVI

- Utvrditi egzistencijalni minimum za osobe sa invaliditetom (OSI), uvećan za troškove koje te osobe i njihove obitelji imaju zbog invaliditeta.
- Osigurati sve oblike podrške socijalne zaštite, zasnovane na individualnim potrebama OSI, u svrhu izjednačavanja mogućnosti.
- Razviti mehanizme za spriječavanje zloupotrebe prava OSI.
- Uspostaviti jedinstven institucionalni model za ocjenu stupnja invaliditeta i preostale životne i radne sposobnosti za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na uzrast i uzrok nastanka invaliditeta, koji će imati jedinstvene kriterije i proceduru baziranu na Međunarodnoj klasifikaciji funkcionisanja, invalidnosti i zdravlja svjetske zdravstvene organizacije (rezolucija WHA 54.21).

MJERE

1. Uskladiti sve zakone i druge akte iz oblasti socijalne zaštite na razini Federacije BiH i županija sa Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom (Generalna skupština UN-a. A/RES/61/106, 24/01/2007)

Aktivnosti

- 1.1. Izvršiti analizu postojećih zakona iz oblasti socijalne zaštite i utvrditi stupanj usklađenost sa Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom.
- 1.2. Uskladiti postojeće zakone sa Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom (Generalna skupština UN-a. A/RES/61/106, 24/01/2007).
- 1.3. Precizno definirati pojam invaliditeta, osobe sa invaliditetom i pojam diskriminacije po osnovu invaliditeta.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora, Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja

Sunosioци aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH i organizacije osoba sa invaliditetom (OOSI)

Indikatori provedbe:

- % novih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su usklađeni sa Konvencijom UN-a (Generalna skupština UN-a. A/RES/61/106, 24/01/2007)
- % izmjena i dopuna postojećih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su usklađeni sa Konvencijom UN-a (Generalna skupština UN-a. A/RES/61/106, 24/01/2007)
- Pojam invaliditeta, osobe sa invaliditetom i diskriminacije po osnovu invaliditeta precizno definiran zakonom

2. Donijeti nove zakone o socijalnoj zaštiti na razini Federacije BiH i kantona

Aktivnosti

- 2.1. Upoznati se sa zakonima u oblasti socijalne zaštite koji su aktuelni u Europskoj uniji i sa njima uskladiti domaću legislativu.
- 2.2. Izvršiti istraživanje i procjenu dodatnih troškova koji nastaju kao posljedice invaliditeta.
- 2.3. Na bazi utvrđenog stanja pripremiti prijedlog i donijeti zakone i provedbene akte.

Rok: 2012. i kontinuirano.

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora

Sunosioци aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH i OOSI

Indikatori provedbe:

- % novih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su usklađeni sa zakonodavstvom EU
- % izmjena i dopuna postojećih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su usklađeni sa zakonodavstvom EU
- % usvojenih prijedloga amandmana parlamentarnih komisija FBiH i skupština županija za usklađivanjem zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite sa zakonodavstvom EU
- % novih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su kreirani na bazi egzaktnih podatak u oblasti
- % izmjena i dopuna postojećih zakona i podzakonskih akata u oblasti socijalne zaštite koji su kreirani na bazi egzaktnih podatak u oblasti

3. Donijeti novi zakon o dodatnim pravima osoba sa invaliditetom na razini Federacije BiH i županija

Aktivnosti

- 3.1. Upoznati se sa međunarodnim standardima koji reguliraju prava osoba sa invaliditetom i integrirati ih u novi zakon.
- 3.2. Na bazi utvrđenog stanja pripremiti prijedlog i donijeti zakone i provedbene akte.

Rok: 2012. i kontinuirano.

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora

Sunosoci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH i OOSI

Indikatori provedbe:

- Međunarodni standardi integrirani u novi zakon
- Zakon i provedbeni akti doneseni sukladno utvrđenom stanju.

4. Donijeti zakon o servisima podrške osobama sa invaliditetom i raditi na razvitku ove vrste potpore osobama sa invaliditetom

Aktivnosti

- 4.1. Izvršiti istraživanje potencijalnih korisnika servisa potpore i vrste potrebne potpore.
- 4.2. Upoznati se sa standardima i zakonima iz ove oblasti koji su aktualni u Europskoj uniji.
- 4.3. Realizacija pilot projekata servisa potpore osobama sa invaliditetom.
- 4.4. Pripremiti i donijeti zakone i provedbene akte o servisima potpore osobama sa invaliditetom.

Rok: 2014.

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora

Sunosoci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH i OOSI

Indikatori provedbe:

- Provedeno istraživanje i utvrđen obim i struktura korisnika
- Provedeni pilot projekti i urađene relevantne analize za razvitak stanja u oblasti
- Donesen Zakon o servisima potpore.
- Razina provođenja Zakona o servisima potpore

5. Jačanje mehanizama kontrole u svrhu sprečavanja zloupotrebe prava po osnovi invalidnosti

Aktivnosti

- 5.1. Uspostaviti jedinstvenu bazu podataka na svim razinama vlasti, uz potporu organizacija osoba sa invaliditetom.
- 5.2. Izrada potrebnih podzakonskih akata.
- 5.3. Jačanje kapaciteta službi za inspekcijsku kontroli i reviziju.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora, Federalno ministarstvo zdravstva i Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida obrambeno-oslobodilačkog rata

Sunosioци aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH i OOSI

Indikatori provedbe:

- Uspostavljena baza podataka
- kvaliteta i kvantiteta podataka koji su prikupljeni
- % pojavnosti invaliditeta u BiH u odnosu na regionalnu, europsku i međunarodnu statistiku, razvrstan po vrstama invaliditeta, spolu i dobi.

2. PRISTUPAČAN ŽIVOT U ZAJEDNICI I STANOVANJE

Pristupačan život u zajednici znači postojanje uvjeta koji osobama sa invaliditetom omogućavaju ostvarivanje prava na izbor i kvalitet vlastitog života, što je ujedno i preduvjet njihovom neovisnom življenju. Osobe sa invaliditetom imaju pravo da im se osiguraju prilike da same odaberu gdje i s kim će živjeti, a ne da žive u nametnutim prilikama i načinima života. U tom smislu neophodno je osigurati širok raspon kvalitetne potpore u zajednici kako bi se osobama s invaliditetom omogućila sloboda izbora i osigurao odgovarajući kvalitet života u zajednici. To podrazumijeva pristupačno okruženje - građevine, javne površine, prevoz, usluge, komunikacije, informacije, tehnologije i ostalo. Također, to uključuje edukacije, aktivnosti i kampanje na razvijanju svijesti svih sudionika u zajednici, te usklađivanje terminologije koju je usvojio pokret osoba sa invaliditetom na međunarodnoj razini.

Kada je riječ o pristupačnosti u Federaciji BiH, osobe sa invaliditetom se nalaze u izuzetno neravnopravnom položaju u odnosu na druge građane, a barijere su prisutne u svim segmentima življenja. Još uvijek nije uspostavljen zadovoljavajući sustav uređenja i pristupa javnim ili stambenim objektima, kao i prijevoznim sredstvima. Federalno ministarstvo prostornog uređenja je donijelo Uredbu o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 48/09), ali barijere su još uvijek značajno prisutne, ne samo na ranije izgrađenim objektima i javnim površinama, već se rade i novi objekti koji ne zadovoljavaju propisane norme i standarde.

Nepristupačni stambeni objekti onemogućavaju normalan život osobama koje koriste invalidska kolica ali i onima koji koriste druga pomagala. Nepristupačni objekti i okolina stvaraju opasnost za osobe sa invaliditetom od novih povređivanja i onemogućavaju ih u ostvarivanju primarnih bioloških i psiholoških potreba (osoba sa invaliditetom ne može koristiti nepristupačan toalet, trgovinu, biblioteku, itd). Nepristupačnost otežava prisustvo mjestima gdje se razmjenjuju informacije i gdje se odlučuje, ograničava u uspostavljanju prijateljstava. A ako nemaju osiguranu ekonomsku egzistenciju (a često nemaju) i personalnu asistenciju, osobe sa invaliditetom su prinuđene da ostaju u stanovima i da ne ostvaruju nikakav kontakt sa okruženjem.

Prevoz je jedan od temeljnih uvjeta za postizanje jednakih mogućnosti, i neophodno je planirati njegovu unapređenje sukladno europskim standardima u stvaranju pristupačne prometne infrastrukture. Posebno prilagođena kombi vozila, niskopodni tramvaji i autobusi, itd. podrazumijevaju da cjelokupan prevozni lanac mora biti pristupačan svim osobama s invaliditetom, tj. opremljen podiznim platformama za ukrcaj-iskrcaj osoba u invalidskim kolicima. Pored gradskog prevoza, nepristupačni su i vlakovi, željezničke stanice, brodovi, informacije o voznom redu. Može se reći da u aviosaobraćaju imamo odgovarajuću razinu pristupačnosti za osobe sa invaliditetom.

U području obrazovanja, pored arhitektonskih barijera nepristupačnost uzrokuju i neusklađeni programi, nedostatak didaktičke opreme, informacije koje nisu dostupne u formatima korištenim od strane pojedinih grupa OSI (npr. Brajevo pismo, znakovni jezik), needuciran nastavni kadar za rad sa osobama sa invaliditetom, itd.

U oblasti zapošljavanja, uz fizičke prepreke, najveći problem čine predrasude o osobama sa invaliditetom i njihovim mogućnostima i radnoj sposobnosti, čemu pridonosi i neusklađenost dosadašnjih obrazovnih procesa s potrebama tržišta rada.

Zdravstvene ustanove su još uvijek u velikom broju fizički nepristupačne za osobe sa invaliditetom, ali problem su i nedostupnost dijagnostičkih i terapijskih usluga, usklađeni standardi za neophodnu fizikalnu terapiju i rehabilitaciju, educiranost medicinskog i paramedicinskog osoblja, itd. Izvaninstitucionalna zdravstvena zaštita u ruralnim sredinama zahtijeva posebnu pažnju kako bi se i za osobe sa invaliditetom u ovim sredinama osigurala odgovarajuća kvaliteta života u zajednici.

Za pristupačan život u zajednici potrebno je osigurati jednak pristup uslugama, što podrazumijeva bolju pristupačnost informacijama za osobe sa oštećenjem sluha, vida i osobama sa umanjnim intelektualnim sposobnostima, kvalitetnim ortopedskim pomagalicama, prilagođenim savremenim tehnologijama, itd. Posebno je potrebno raditi na promicanju „univerzalnog dizajna“, što znači oblikovanje proizvoda, okruženja, programa i usluga na način da ih mogu koristiti svi ljudi u najvećoj mogućoj mjeri, bez potrebe prilagođavanja ili posebnog oblikovanja. Univerzalni dizajn ne treba isključivati pomoćne naprave za određene skupine osoba sa invaliditetom u onim slučajevima kada je to potrebno.

U pružanju usluga putem institucionalnih i izvaninstitucionalnih oblika zaštite u domovima za različite kategorije korisnika, centrima za pomoć i njegu u kući, neophodno je uključiti osobe sa invaliditetom koje imaju ovakve potrebe, te osigurati višu razinu u pružanja brzih i dostupnih informacija o ostvarivanju pojedinih prava iz oblasti socijalne zaštite. Za osobe sa najtežom vrstom i stupnjem invaliditeta potrebno je uvesti institut personalnog asistenta, kojim se osobama sa invaliditetom pruža mogućnost neovisnijeg planiranja života i uključivanja u život zajednice. Također, potrebno je razvijati mrežu mobilnih stručnih službi podrške u sredini u kojoj osoba sa invaliditetom živi, te pružiti potporu neophodnu za ostanak i uspješno aktivno sudjelovanje u lokalnoj zajednici, bolji kvalitet života i pravo na vlastito određenje i izbor, što do sada nije bila dovoljno zastupljena praksa.

CILJEVI

- Svim osobama sa invaliditetom omogućiti uslove za samostalan život i puno učešće u životu zajednice.
- Uspostaviti široke mreže potpore u zajednici kako bi osobe sa invaliditetom mogle samostalno odabrati i ostvariti svoje životne ciljeve.
- Stvoriti okruženje koje će biti pristupačno svim osobama sa invaliditetom.
- Svim osobama sa invaliditetom osigurati adekvatan pristup informacijama, komunikacijama, uključujući sve vidove transporta, kao i upotrebi savremenih tehnologija, kako u urbanim tako i u ruralnim područjima

MJERE

- 1. Harmonizacija zakona i podzakonskih akata u Federaciji BiH i županijama sa međunarodnim standardima koji reguliraju gore navedene oblasti**

Aktivnosti

- 1.1. Analiza relevantnih zakona kako bi se identificirale odredbe koje nisu sukladne međunarodnim standardima.
- 1.2. Širenje informacija o međunarodnim standardima koji reguliraju ovu oblast, kako među zakonodavnim tijelima Federacije BiH, tako i među osobama sa invaliditetom.
- 1.3. Osigurati promociju poštivanja međunarodnih standarda pri donošenju novih i mijenjanju postojećih zakonskih rješenja.
- 1.4. Izvršiti usklađivanje zakona i podzakonskih akata sa međunarodnim standardima.
- 1.5. Praćenje primjene relevantnih propisa, uključujući kaznene odredbe zakona.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo pravde, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i županijska ministarstva iz tog resora, Federalno ministarstvo okoliša i turizma i županijska ministarstva iz tog resora, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija i županijska ministarstva iz tog resora, Federalno ministarstvo kulture i sporta i županijska ministarstva iz tog resora i Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva iz tog resora

Sunosoci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Komisija Parlamenta Federacije BiH i OOSI

Indikatori provedbe:

- Provedene analize u odnosu na međunarodne standarde
- % novih zakona i podzakonskih akata u oblasti pristupačnog života u zajednici i stanovanja koji su usklađeni sa Konvencijom UN-a o pravima OSI
- % izmjena i dopuna postojećih zakona i podzakonskih akata u oblasti pristupačnog života u zajednici i stanovanja koji su usklađeni sa Konvencijom UN-a o pravima OSI
- % usvojenih prijedloga amandmana parlamentarnih komisija FBiH i skupština županija za usklađivanjem zakona i podzakonskih akata u oblasti pristupačnog života u zajednici i stanovanja sa Konvencijom UN-a o pravima OSI
- % zakonodavnih tijela FBiH, županija i općina koji su informirani u oblasti pristupačnog života u zajednici i stanovanja

2. Stvoriti uvjete kojim će OSI biti u mogućnosti da same biraju i kreiraju uvjete pod kojima/s kim će i gdje će živjeti i sudjelovati u životu zajednice

Aktivnosti

- 2.1. Promovirati prava osoba sa invaliditetom sa naglaskom na pravima žena i djece sa invaliditetom, kao i populacije koja živi u ruralnim sredinama.
- 2.2. Jačati svijest među OSI o tome koja su njihova prava i kako ih mogu ostvariti.
- 2.3. Provođenje kampanja koje će promovirati sudjelovanje OSI u aktivnostima na lokalnoj razini.
- 2.4. Provođenje kampanja koje za cilj imaju uklanjanje predrasuda prema populaciji OSI.
- 2.5. Osnaživati organizacije osoba sa invaliditetom.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo zdravstva, Federalno ministarstvo prostornog uređenja, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, resorna županijska ministarstva i relevantne općinske službe.

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj provedenih kampanja koje za cilj imaju promociju prava OSI, sa naglaskom na ženama i djeci sa invaliditetom i OSI koje žive u ruralnim područjima
- Broj provedenih kampanja koje za cilj imaju promociju učešća OSI u aktivnostima na lokalnoj razini

- Broj učesnika-ca kampanja, razvrstanih po spolu, dobi, geografskoj lokaciji, invaliditetu, pripadnosti javnom i NVO sektoru
- % novoosnaženih OOSI

3. Osigurati uvjete za sveobuhvatno rješavanje stambenih pitanja OSI

Aktivnosti

- 3.1. Stvoriti pravni okvir za razvitak i implementaciju programa socijalnog stanovanja
- 3.2. Definirati oblike podrške za rješavanje stambenih pitanja OSI, uključujući samostalno stanovanje i stanovanje uz podršku
- 3.3. Osigurati primjenu principa univerzalnog dizajna pri projektovanju i gradnji stambenih jedinica
- 3.4. Osigurati podršku za adaptaciju stambenih jedinica u kojima žive OSI

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva rada i socijalne politike, Federalno i županijska ministarstvo prostornog uređenja i općine.

Sunosocioci aktivnosti: OOSI i druge humanitarne i nevladine organizacije

Indikatori provedbe:

- Donesen pravni okvir
- % izgrađenih stanova za OSI u odnosu na novoizgrađene stanove
- Broj adaptiranih stanova za OSI

4. Uspostaviti adekvatan i efikasan sustav mreža podrške za osobe sa invaliditetom i njihove obitelji

Aktivnosti

- 4.1. Napraviti analizu postojećih mreža potpore OSI i njihovim obiteljima.
- 4.2. Poboľjšati i proširiti postojeće mreže i uspostaviti nove.
- 4.3. Raditi kampanje koje će poticati uključivanje šire zajednice u mreže potpore OSI, kao i promovirati volunotarizam na lokalnoj razini.
- 4.4. Obiteljima OSI učiniti dostupnim informacije o pravima i mogućnostima OSI i njihovi obitelji.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo zdrastva, resorna županijska ministarstva i relevantne općinske službe

Sunosocioci aktivnosti: OOSI, različiti NVO na lokalnoj razini i lokalna zajednica

Indikatori provedbe:

- Broj dostupnih studija o mrežama potpore za OSI
- % povećanja interesa zajednice za OSI i njihove obitelji.
- % smanjena stereotipnog ponašanja zajednice prema OSI i njihovim obiteljima.
- Broj provedenih kampanja
- Broj učesnika-ca kampanja, razvrstanih po spolu, dobi, geografskoj lokaciji, invaliditetu, pripadnosti javnom i NVO sektoru
- Broj OSI i njihovih obitelji koji su dobili informacije o svojim pravima

5. Osigurati punu primjenu Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjnim tjelesnim mogućnostima, kako bi se uklonile fizičke barijere u pristupu svim javnim i drugim objektima.

Aktivnosti

- 5.1. Napraviti analizu postojećeg stanja, prvenstveno po pitanju javnih ustanova.

- 5.2. Napraviti plan prilagođavanja objekata i listu prioriteta.
- 5.3. Pratiti primjenu ove Uredbe.
- 5.4. Promovirati načelo Univerzalnog dizajna, kao i njegovu široku primjenu.
- 5.5. Osigurati edukaciju zainteresiranih skupina o načelu Univerzalnog dizajna.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo prostornog uređenja, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, Federalno ministarstvo prometa i komunikacija, resorna županijska ministarstva i relevantne općinske službe

Sunosoci aktivnosti: OOSI, različiti NVO na lokalnoj razini i lokalna zajednica

Indikatori provedbe:

- Broj intervencija na novim građevinama u kojima je bilo potrebno osigurati pristupačnost
- Utvrđeno stanje i potrebe prilagodbe postojećih građevina
- % postojećih građevina u kojima je osigurana pristupačnost
- % postojećih građevina u kojima su se osigurali elementi pristupačnosti za neovisno življenje osoba s invaliditetom i broj intervencija koje je bilo potrebno poduzeti
- % nadležnih institucija koje promoviraju načelo Univerzalnog dizajna

6. Uvođenje odgovarajućih elemenata potpore u sferi informacija, sredstava komuniciranja i novih tehnologija za gluhe, nagluhe, slijepe i slabovidne osobe i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom

Aktivnosti

- 6.1. Analiza postojećeg stanja i utvrđivanje glavnih barijera koje ometaju ove osobe u aktivnom sudjelovanju u svim sferama života.
- 6.2. Izrada plana postupne prilagodbe okruženja za gluhe, nagluhe, slijepe, slabovidne osobe i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.
- 6.3. Postupno i kontinuirano uvođenje elemenata informacijske i druge potpore za gluhe, nagluhe, slijepe, slabovidne osobe i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.
- 6.4. Promovirati uporabu znakovnog jezika i Brajevog pisma i informacija u pojednostavljenom tekstu.
- 6.5. Uvoditi praksu prisustva osobnog asistenata/tumača koje OSI koriste.
- 6.6. Promocija i edukacija u korištenju novih komunikacijskih i informatičkih tehnologija za osobe sa invaliditetom.
- 6.7. Promoviranje važnosti neometanog pristupa informacijama za sve OSI, osobito za gluhe, nagluhe, slijepe, slabovidne i osobe sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo prometa i komunikacija, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike

Sunosoci aktivnosti: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, resorna županijska ministarstva, nadležne općinske službe, Federalno ministarstvo okoliša i turizma, OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj dostupnih studija o barijerama u životu OSI
- % FBiH, županijskih i opštinskih institucija i javnih ustanova koje imaju izrađene planove prilagodbe okruženja za gluhe, nagluhe, slijepe, slabovidne osobe i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom
- % FBiH, županijskih i opštinskih institucija i javnih ustanova su uvele elemente informacijske i druge podrške za gluhe, nagluhe, slijepe, slabovidne osobe i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.
- Broj kampanja o uporabi znakovnog jezika i Brajevog pisma i informacija u pojednostavljenom tekstu.
- Povećanje razumijevanja i prihvatanja prisustva osobnog asistenata/tumača koje OSI koriste.

- Broj edukacija korištenju novih komunikacijskih i informatičkih tehnologija za OSI.
- Broj kampanja o važnosti neometanog pristupa informacijama za sve OSI, osobito za gluhe, nagluhe slijepe, slabovidne i osobe sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom

7. Osigurati pristupačnost svih oblika javnog prijevoza za sve OSI

Aktivnosti

- 7.1. Prilagođavane zakona i podzakonskih akata međunarodnim standardima.
- 7.2. Osigurati punu provedbu odredbi Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjenim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 48/09) kako bi se na svim mjestima, na kojima to još nije učinjeno, osigurala stajališta, peroni, javne pješačke površine, pješački prijelazi, semafori, raskršća i parkirna mjesta prilagođena OSI.
- 7.3. Prilagođavati postojeći javni gradski, međugradski i međunarodni transport OSI.
- 7.4. Osigurati da nova sredstva javnog prevoza budu pristupačna OSI.
- 7.5. Osigurati da sva upute, objave i informacije o gore navedenom prijevozu, budu dostupna u formatima kojima se koriste OSI.
- 7.6. Praćenje primjene zakonskih odredbi koje su od značaja za prijevoz OSI.

Rok: 2015. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo prometa i komunikacija, resorna županijska ministarstva i relevantne opštinske službe

Sunosioци aktivnosti: OOSI, različiti NVO na lokalnoj razini i lokalna zajednica

Indikatori provedbe:

- Novonabavljena prevozna sredstva 100% prilagođena OSI
- Broj osiguranih stajališta i perona, parkirališnih mjesta, javnih pješačkih površina, semafora, pješačkih prijelaza, pješačkih otoka i raskrižja prilagođenih osobama s invaliditetom
- Broj osiguranih pristupačnih javnih prijevoznih sredstava osobama s invaliditetom
- Broj stanica na kojima je dostupna informacija o međugradskim vlakovima i željezničkim kolodvorima na kojima postoji mogućnost transfera osoba u invalidskim kolicima

3. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Uživanje najvećeg mogućeg standarda zdravlja jedno je od fundamentalnih prava svakog čovjeka bez obzira na rasu, religiju, političko vjerovanje, ekonomske i socijalne uvjete (WHO. 1948.). Svjetska zdravstvena organizacija (dalje u tekstu SZO) definira zdravlje kao fizičko, mentalno i socijalno blagostanje, a ne samo odsustvo bolesti. Pojam „zdravlja“ značajno prevazilazi okvire zdravstvenog sektora. Njegove glavne determinante kao što su starost, spol i nasljeđivanje koreliraju sa uvjetima življenja, faktorima okoliša, stilovima života, socio-ekonomskim faktorima, faktorima vezanim za odgoj, obrazovanje i kulturu, te funkcioniranje sustava zdravstvene i socijalne zaštite. Prema tome, izuzetno je važno naglasiti koliko je za poboljšanje zdravlja stanovništva bitna saradnja između sektora zdravstva i ostalih sektora.²

Povezanost između zdravlja, obrazovanja i životnog standarda je očigledna. Siromaštvo i socijalna isključenost rezultiraju težim pristupima zdravstvenim uslugama i posebno visokom stopom smrtnosti djece. Osobe s invaliditetom su, kako potvrđuju i iskustva iz brojnih zemalja, izloženije i ugroženije siromaštvu i socijalnoj isključenosti. I u Federaciji BiH osobe sa invaliditetom su identificirane kao jedna od socijalno isključenih grupacija stanovništva. Analiza koju je za BiH dala Svjetska banka, a koja se temelji na rezultatima LSMS za 2001. godinu, pokazala je da invaliditet ili posebna potreba povećava vjerovatnoću od pada u stanje siromaštva za 18%. Drugim riječima, vjerovatnoća da se suoči

sa siromaštvom za osobu sa invaliditetom je za petinu veća negoli za osobu bez invaliditeta (Tsirunyan, S. 2005.). Osobe s invaliditetom moraju češće posjećivati zdravstvene ustanove te trošiti više na zdravstvenu zaštitu. Troškovi zdravstvenih usluga i problem njihove dostupnosti, poput problema mobiliteta i prijevoza predstavljaju osnovne prepreke za zdravstvenu zaštitu osoba s invaliditetom. SZO naročito insistira da se zdravstvena politika usmjeri na smanjenje isključenosti, neravnopravnosti u zdravlju i zdravstvenoj zaštiti između regija unutar zemlje, kao i između različitih socijalnih grupa.

Ustavom Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03 i 63/03) zdravstvena zaštita je u podijeljenoj nadležnosti između županija i Federacije BiH. Federacije donosi zakone i kreira politike tako da podstiče i razvija zdrave životne navike kod stanovništva dok je u nadležnosti županija organizacija i pružanje zdravstvene zaštite (osiguranje prava iz zdravstvenog osiguranja, sredstava za izgradnju i opremanje, osnivanje zdravstvenih ustanova za provedbu primarne i specijalističko konsultativne i bolničke zdravstvene zaštite itd.). Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene Novine Federacije BiH”, broj 29/97) i Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene Novine Federacije BiH”, br. 30/97, 7/02 i 70/08) uređuju načela, način organiziranja i provođenja zdravstvene zaštite i oblast zdravstvenog osiguranja koji je dio socijalnog osiguranja utemeljenog na načelima uzajamnosti i solidarnosti

Zdravstvena zaštita građana Federacije BiH provodi se na načelima sveobuhvatnosti, kontinuiranosti, dostupnosti i cjelovitosti pristupa zdravstvenoj zaštiti. Zakonom se svim građanima, pa i osobama sa invaliditetom, garantira neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, odnosno na pristupačnu zdravstvenu uslugu, standardne kvalitete i jednakog sadržaja (utvrđenim pravilima Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene Novine Federacije BiH”, broj 29/97) i Zakona o zdravstvenom osiguranju („Službene Novine Federacije BiH”, br. 30/97, 7/02 i 70/08). Međutim i pored toga, osobe sa invaliditetom kao i mnoge druge isključene osobe imaju poteškoća u ostvarivanju ovih prava obzirom da su prava vezana i za stjecanje svojstva osigurane osobe.

Dostupnost, kao jedno od načela zdravstvene zaštite, podrazumijeva takav raspored zdravstvenih ustanova i zdravstvenih djelatnika na području Federacije BiH, koji građanima omogućuje približno jednake uvjete zdravstvene zaštite, osobito primarne zdravstvene zaštite. Službe zdravstvene zaštite su jedne od najvažnijih službi koje bi trebale biti dostupne osobama sa invaliditetom bez bilo ikakvih ograničenja.

Prisutne su razlike u osiguranju sveobuhvatnih mjera zdravstvene zaštite za osobe sa invaliditetom ovisno od uzroka nastanka invaliditeta. Tako osobama s invaliditetom koji je nastao kao posljedica rata, županije i Federacije BiH osiguravaju cjelovite mjera zdravstvene zaštite (prevencija, promocija i rehabilitacija) u okviru prava obveznog zdravstvenog osiguranja i iznad obima zdravstvenog osiguranja, dok se osobama sa neratnim invaliditetom osiguravaju samo mjere liječenja i rehabilitacije u okviru obveznog zdravstvenog osiguranja koje je u nadležnosti županija.

Pored svih dosadašnjih aktivnosti na reformi zdravstvenog sustava evidentna je i dalje prisutna neujednačenost u dostupnosti zdravstvenim uslugama (veća nejednakost u dostupnosti specijalističkih usluga) kako u odnosu na urbane i ruralne sredine tako i između županija. Ovo je posljedica neravnomjerne distribucije zdravstvenih ustanova, zdravstvenog kadra, administrativnih prepreka uvjetovanih različitim ekonomskim mogućnosti pojedinih sredina (organizacija zdravstvene zaštite, osiguranje obima prava je u nadležnosti županija). Može se reći da su postojeće usluge zdravstvenih službi protokolarno organizirane prema potrebama građana, pa time i potreba osoba sa invaliditetom, ali nisu ujednačene, što znači da su one kompletnije i kvalitetnije u većim centrima, a u pravilu bi u temeljnoj postavci i strukturi morale biti iste.

S ciljem ostvarivanja jednakih uvjeta za provođenje obveznog zdravstvenog osiguranja u svim županijama za određene prioritetne programe zdravstvene zaštite od interesa za Federaciju i pružanje prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti u okviru Zavoda za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, uspostavljen je Fond solidarnosti. Sredstva federalnog fonda solidarnosti, se koriste za financiranje ograničenog broja skupih najsloženijih zdravstvenih usluga³. Uspostavljanjem federalnog Fonda solidarnosti izražene razlike u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu svih osiguranika u Federaciji Bosne i Hercegovine su djelomično ublažene, ali još uvijek ne u mjeri koja opravdava temeljno načelo jednakopravnosti.

Osobe sa invaliditetom kao o i svi ostali građani imaju veliku mogućnost ulaska u šemu obveznog zdravstvenog osiguranja. Međutim, kako je razina zdravstvene zaštite i obim prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja uvjetovan mnogobrojnim faktorima (visina sredstava koju ostvaruju županijski zavodi zdravstvenog osiguranja, organizacija i stupanj opremljenosti zdravstvenih ustanova, uspostavljeni sustav financiranja zdravstvene zaštite, racionalnosti u alokaciji sredstava iz obveznog zdravstvenog osiguranja po razinama zdravstvene zaštite itd.), osigurane osobe, među kojima i osobe sa invaliditetom ne ostvaruju jednaka prava niti imaju jednakopravan pristup svim razinama zdravstvene zaštite i odgovarajućim zdravstvenim ustanovama. Sve analize upućuju da posmatrano po županijama u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu postoje značajne razlike u obimu prava, a naročito kad su u pitanju lijekovi na recept i ortopedska pomagala.

Među osobama sa invaliditetom koji ne ostvaruju pravo na zdravstveno osiguranje po nekom osnovu je i znatan broj osoba koji nisu redovni đaci/studenti niti su prijavljeni kod službe za zapošljavanje. Neki od njih ostvaruju to pravo preko člana obitelji, a najteža je situacija tamo gdje je glava obitelji osoba sa invaliditetom.

Pomagala za osobe sa invaliditetom predstavljaju ostvarenje temeljnog ljudskog prava na normalan život jer pružaju mogućnost određene samostalnosti, mobilnosti, psiho-fizičke pripremljenosti, pristupu informacijama i komunikacijama, pristupu edukaciji, zapošljavanju, druženju, obitelji, higijenskoj zaštiti, itd. Pravo na ortopedska i druga pomagala, su dio prava koja se ostvaruju u okviru obveznog zdravstvenog osiguranja, kao i pravo na korištenje lijekova. Istvarivanje ovih prava do sada su bila regulirana županijskim propisima i odraz su županijskih politika spram osoba sa invaliditetom. Ovakvim rješenjem da županije svojim propisima utvrđuju obim prava i postupak za njihovo ostvarivanje, bez kriterija utvrđenih na razini Federacije je uvjetovalo višestruku diskriminaciju, kako onu po vrsti invalidnosti, tako i po uzroku njenog nastanka. Istovremeno dolazi i do teritorijalne diskriminacije, što je u direktnoj suprotnosti sa principima i duhom Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i „Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom“, te se iz korištenja ovog prava neopravdano isključuje veliki broj osoba sa invaliditetom ili im se ta prava osiguravaju simbolično.

Da bi se gore navedeno otklonilo Odlukom o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava („Službene novine Federacije BiH“ broj 21/09) utvrđena je Lista ortopedskih pomagala koji se mogu propisivati u okviru zdravstvenog osiguranja. Ostvarivanje prava će biti regulirano na temelju Uputstva o načinu i korištenju ortopedskih i drugih pomagala koje treba da donese federalni ministar zdravstva.

Istraživanje „Status i potrebe osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini“ je identificiralo i dodatne potrebe u oblasti zdravstvenog tretmana osoba sa invaliditetom kao što su lijekovi, specijalistički pregledi, rehabilitacija, banjsko liječenje.

Federalno ministarstvo zdravstva je poduzelo u okviru svojih nadležnosti niz aktivnosti koje bi trebale da poboljšaju dostupnost zdravstvenih usluga. Usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju („Službene Novine Federacije BiH“, broj 70/08) koji djeci od rođenja do navršanih 15 godina života odnosno starijim maloljetnicima do 18 godina ali najduže do navršene 26 godine života daje status

osiguranika ako nisu zdravstveno osigurana kao članovi obitelji osiguranika. Također ovo svojstvo imaju i osobe nakon navršenih 65 godina života ako nisu zdravstveno osigurana po drugom osnovu. Sve ove osobe, oslobođene su od plaćanja sredstava osobnog učešća osiguranih osoba (participacije) prilikom korištenja zdravstvene zaštite, što je jedna od pozitivnih mjera za unapređenje zdravstvenog osiguranja osoba sa invaliditetom.

Kako je obim prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja na teritoriji Federacije neujednačen Federalno ministarstvo zdravstva je utvrdilo Osnovni paket zdravstvenih prava za osigurane osobe. Ovim paketom osiguranim osobama pripada pravo na: zdravstvenu zaštitu, naknadu plaće za vrijeme privremene spriječenosti za rad, lijekovi utvrđeni Odlukom o Listi esencijalnih lijekova⁴ i Listi lijekova u bolničkoj zdravstvenoj zaštiti⁵, korištenje ortopedskih i drugih pomagala, stomatološko-protetska pomoć i stomatološko-protetski nadomjesci suglasno Listi ortopedskih pomagala koji se mogu propisivati u okviru obveznog zdravstvenog osiguranja.

Programi zdravstvenog prosvjeđivanja provode se u Federaciji BiH, ali ne sustavno sa razine Federacije, nego po županijama u organizaciji javnog zdravstva, međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija.

Medicinska rehabilitacija se provodi na sva tri razine zdravstvene zaštite (primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj) kao i u specijaliziranim zavodima koji koriste prirodni faktor u liječenju, banjsko-klimatska lječilišta. Njena organizacijska razina je rascjepkana, neujednačena, nejednako pristupačana korisnicima, osobito osobama sa invaliditetom, a prava na medicinsku rehabilitaciju su neujednačena prema mogućnostima pojedinih županija.

U sklopu Reforme zdravstvenog sustava *na razini primarne zdravstvene zaštite* u Federaciji BiH organizirana je medicinska rehabilitacija u zajednici putem Centara za mentalno zdravlje u zajednici i Centara za fizikalnu rehabilitaciju, koji predstavljaju uzor za mnoge druge zemlje, pa čak i one koje nisu prošle kroz ratne konflikte.

Centri za mentalnu rehabilitaciju svoje aktivnosti provode kroz rehabilitaciju u zajednici osiguravajući promociju i prevenciju kao i rehabilitaciju mentalnog zdravlja.

Centri za fizikalnu rehabilitaciju osiguravaju promociju zdravlja, prevenciju invaliditeta kao i fizikalnu rehabilitaciju te brigu i pomoć onesposobljenim i djeluju u zajednici. Zdravstvene usluge se pružaju u zajednici putem multidisciplinarnih timova.

Ako bismo učinili evaluaciju i ocjenu dosadašnjeg rada Centara za mentalno zdravlje i Centara za fizikalnu rehabilitaciju ne bismo u potpunosti mogli biti zadovoljni njihovim radom i egzistiranjem. Smatramo da su mogli učiniti mnogo više, odnosno da i ubuduće trebaju činiti mnogo više u rehabilitaciji osoba sa invaliditetom.

Na razini sekundarne zdravstvene zaštite medicinska rehabilitacija se provodi, u općim i županijskim bolnicama, u kojima su uglavnom zastupljeni svi vidovi fizikalne rehabilitacije uključujući i hidroterapiju.

Tercijarna razina medicinske rehabilitacije vezana je za *kliničke centre*, odnosno za Institute za rehabilitaciju u kojim se provodi sveobuhvatna stacionarna medicinska rehabilitacija.

Rehabilitacija se provodi i u specijaliziranim zdravstvenim ustanovama koje koriste prirodni faktor u liječenju kao što su zavodi i banjsko-klimatska lječilišta. U Federaciji BiH postoji 6 takvih zdravstvenih ustanova koje koriste prirodan faktor u liječenju i rehabilitaciji⁶. Ove institucije rade ugovorno ili komercijalno, te svoje usluge iz oblasti medicinske rehabilitacije realiziraju na temelju ugovora sa udruženjima, fondovima zdravstvenog osiguranja ako su nastavak bolničkog liječenja i sl., pod povoljnim uvjetima. Neophodno je napomenuti da ove usluge nisu obuhvaćene obveznim zdravstvenim osiguranjem.

Postojećim stanjem organizacije medicinske rehabilitacije osoba sa invaliditetom na svim razinama, ne možemo biti u potpunosti zadovoljni. Fizikalna rehabilitacija zadovoljava

potrebe do jedne mjere, dok se mentalna gotovo i ne provodi. U cilju poboljšanja sadašnjeg stanja potrebno bi bilo poduzeti niz odgovarajućih mjera u tom pravcu te bi bilo neophodno pristupiti hitnom kadrovskom i tehničkom opremanju istih, njihovoj promociji i približavanju osobama sa invaliditetom.

Kada je u pitanju osposobljenost zdravstvenih radnika za rad sa osobama sa invaliditetom, anketa provedena za potrebe Politike u oblasti invalidnosti BiH pokazuje da isti uglavnom nisu dovoljno educirani prema potrebama osoba sa invaliditetom i ne poznaju detaljnije specifičnu problematiku ovih osoba.

Još jedan važan problem je što u zdravstvenim ustanovama u Federaciji BiH ne postoji precizna evidencija o osobama sa invaliditetom, a posljedica je nepostojanja zakonske obveza evidentiranja i praćenja ovih podataka, te je sve prepušteno inventivnosti stručnjaka. U trenutnim uvjetima u kojima se nalaze zdravstvene službe, što se tiče resursa i materijalne podrške, te tehničke opremljenosti domova zdravlja i drugih zdravstvenih ustanova, prikupljanje podataka o osobama sa invaliditetom je misija koja zahtijeva mnogo vremena i napora.

CILJEVI

- Osigurati sveobuhvatnu, kontinuiranu, dostupnu i kvalitetnu zdravstvenu zaštitu svim osobama sa invaliditetom bez obzira na spol, dob, porijeklo, prirodu ili stepen invaliditeta.
- Poboljšati dostupnost usluga medicinske rehabilitacije na svim razinama zdravstvene zaštite, naročito Centrima za fizikalnu rehabilitaciju u zajednici i Centrima za mentalno zdravlje u zajednici.
- Razviti programe za rano otkrivanje, dijagnosticiranje i tretman djece sa invaliditetom, u kojima treba osigurati učešće multidisciplinarnih timova.
- Osigurati osobama sa invaliditetom pravo na besplatna, individualno prilagođena pomagala, koja na bilo koji način nadomještaju ili zamjenjuju izgubljene ili oštećene dijelove tijela, organe i čula i omogućavaju potpunu ili maksimalno moguću samostalnost u obavljanju svakodnevnih životnih i radnih aktivnosti.

MJERE

1. **Svim osobama sa teškim i višestrukim invaliditetom osigurati pravo na zdravstveno osiguranje bez diskriminacije na temelju spola, dobi, porijekla i prirodu invaliditeta.**

Aktivnosti

- 1.1. U izradi novog Zakona o zdravstvenom osiguranju uključiti osobe sa invaliditetom.
- 1.2. Implementirati Osnovni paket zdravstvenih prava na teritoriji cijele Federacije BiH, osobito u dijelu koji se odnosi na prava neosiguranih osoba, ostvarivanja prava na ortopedsku pomagala i lijekove sa esencijalne liste.
- 1.3. Osobama sa teškim i višestrukim invaliditetom omogućiti stjecanje svojstva osiguranika ako nisu ni po kojem drugom osnovu zdravstveno osigurani.

Rok: 2011.

Nosioci aktivnosti: Vlada FBiH, županijske vlade, Federalno ministarstvo zdravstva, županijska ministarstva zdravstva, Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH, županijski zavodi zdravstvenog osiguranja u suradnji sa osobama sa invaliditetom

Sunosioци aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Zakon usvojen uz uvažavanje potreba osoba sa invaliditetom
- Osnovni paket zdravstvenih prava se provodi u svim županijama

- Osobe sa teškim i višestrukim invaliditetom dobile status osiguranika ako nisu ni po kojem drugom osnovu zdravstveno osigurane.

2. Osigurati osobama sa invaliditetom dostupnost zdravstvenim ustanovama na svim razinama, osobito primarne zdravstvene zaštite

Aktivnosti

- 2.1. Implementacijom Strategije primarne zdravstvene zaštite i razvojem obiteljske medicine omogućiti da zdravstvene usluge budu što bliže osobama sa invaliditetom odnosno gdje žive i rade.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo zdravstva, županijska ministarstva zdravstva, Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH, županijski zavodi zdravstvenog osiguranja, lokalna zajednica

Sunosioci odgovornosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj novo uspostavljenih ambulanti obiteljske medicine

3. Osigurati dostupnost potrebnih ortopedskih, tiflotehničkih i drugih pomagala svim osobama sa invaliditetom

Aktivnosti

- 3.1. Razvijanje zakona i podzakonskih akata kojima će se osigurati svim OSI pristup potrebnim pomagalima bez dodatnih troškova.
- 3.2. Davanje informacija o novim pomagalima.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalna i županijska ministarstva zdravstva, zavodi za zdravstveno osiguranje.

Sunosioci aktivnosti: Zdravstvene ustanove u suradnji sa lokalnom zajednicom, OOSI

Indikatori provedbe:

- % usvojenih zakona i podzakonskih akata.

4. Uskladiti standarde zdravstvene zaštite sa specifičnim potrebama žena sa invaliditetom i osoba sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom

Aktivnosti

- 4.1. Opremanje i prilagođavanje ginekoloških ambulanti potrebama žena sa invaliditetom.
- 4.2. Organizirati redovna savjetovanja o zdravlju žene, reproduktivnom i spolnom zdravlju i planiranju obitelji i drugim specifičnim područjima, osobito namijenjenih mladim djevojkama i ženama sa invaliditetom.

Rok: 2015. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Županijska ministarstva zdravstva, zavodi za zdravstveno osiguranje, zdravstvene ustanove u saradnji sa lokalnom zajednicom.

Sunosioci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- % ustanova koje imaju ginekološke ambulante opremljene i prilagođene potrebama žena sa invaliditetom.
- % ustanova koje organiziraju redovna savjetovanja o zdravlju žene, reproduktivnom i spolnom zdravlju i planiranju obitelji i drugim specifičnim područjima osobito namijenjenih mladim djevojkama i ženama sa invaliditetom.
- % žena sa invaliditetom koje koriste savjetovanja o zdravlju žene

- % ustanova koje su otvorile specijalizirane stomatološke službi za rad sa osobama sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.

5. Uspostavljanje standarda opreme i prostora u zdravstvenim ustanovama uvažavajući specifične potrebe OSI

- 5.1. U suradnji sa osobama sa invaliditetom utvrditi minimalni standard opreme i prostora koje trebaju ispunjavati zdravstvene ustanove da bi pružanje zdravstvenih usluga bilo prilagođeno njihovim potrebama.
- 5.2. Pri izgradnji, rekonstrukciji zdravstvenih ustanova postupati sukladno Uredbi o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za lica sa umanjnim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 48/09).
- 5.3. Postavljanje orijentira za slijepe i slabovidne, natpisa za gluhe i nagluhe osobe i mogućnost zakazivanja zdravstvenih tretmana elektronskim putem.
- 5.4. Razvijanje specijaliziranih stomatoloških službi za rad sa osobama sa intelektualnim invaliditetom.

Rok: 2014.

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo zdravstva županijska ministarstva zdravstva, Zavodi za zdravstveno osiguranje i reosiguranje FBiH, županijski zavodi zdravstvenog osiguranja, zavodi za javno zdravstvo na svim razinama, zdravstvene ustanove u suradnji sa osobama sa invaliditetom

Indikatori provedbe:

- Standardi opreme i prostora izrađeni
- U svakoj županiji opremljena barem jedna stomatološka ordinacija za rad sa djecom i odraslim osobama sa intelektualnim invaliditetom.

6. Osigurati da medicinsko i drugo osoblje koje radi sa osobama sa invaliditetom dobije odgovarajuću obuku, koja treba biti kontinuirani proces i treba da se temelji na najnovijim raspoloživim saznanjima i uvođenje novih profesija po potrebi OSI.

Aktivnosti

- 6.1. Izraditi i razvijati programe kontinuirane edukacije na razini primarne zdravstvene zaštite radi edukacije o posebnim bolestima i stanjima, te osposobljavanja rješavanja problema uz rad s osobama s invaliditetom.
- 6.2. Provoditi stalnu edukaciju zdravstvenih radnika (seminari, radionice, predavanja itd.).
- 6.3. Izrada priručnika.
- 6.4. Izrada kliničkih puteva vodilja postupaka u ostvarivanju zdravstvenih usluga osoba sa invaliditetom prema biopsihosocijalnom pristupu.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalni i županijski zavodi za javno zdravstvo, zdravstvene ustanove, komore zdravstvenih radnika

Indikatori provedbe:

- Broj održanih edukacija zdravstvenih radnika.
- % institucija koje su u redovnu edukaciju zdravstvenih radnika uvrstile module o izjednačavanju mogućnosti OSI
- Broj dostupnih priručnika za zdravstvene radnike na temu izjednačavanju mogućnosti OSI.
- % institucija koje koriste kliničke puteve vodilja postupaka u ostvarivanju zdravstvenih usluga osoba sa invaliditetom prema biopsihosocijalnom pristupu.

7. Jačanje kapaciteta i edukacija profesionalaca koji rade u centrima za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju

Aktivnosti:

- 7.1. Izraditi programe dodatne edukacije zdravstvenih radnika koji rade u Centrima za mentalno zdravlje u zajednici i Centrima za fizikalnu rehabilitaciju (fizijatara, fizioterapeuta, neurolog, psihijatar i drugog osoblja) i njihovo provođenje
- 7.2. Opremanje i prilagođavanje prostora i opreme u centrima za fizikalnu rehabilitaciju potrebama osoba sa invaliditetom tamo gdje je to neophodno
- 7.3. Osobama sa najtežim invaliditetom u cilju održavanja kvalitete života osigurati mogućnost provođenja banjsko klimatskog liječenja

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci odgovornosti: Federalno i županijska ministarstva zdravstva, federalni i županijski zavodi zdravstvenog osiguranja, ljekarske komore, zdravstvene ustanove

Sunosioци odgovornosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj izrađenih programa i održanih treninga i obuke
- Broj opremljenih Centara

8. Razvijanje službi za ranu intervenciju i tretman djece sa posebnim potrebama

Aktivnosti

- 8.1. U zdravstvenim ustanovama primarne razine, tamo gdje ne postoje, uspostaviti savjetovališta za rano otkrivanje i praćenje djece sa invaliditetom (Centri za majku i dijete prema strategiji PZZ) u kojim treba da rade multidisciplinarni timovi stručnjaka.
- 8.2. Izraditi programe za edukaciju osoblja za rano prepoznavanje i otkrivanje djece sa invaliditetom te izvršiti edukaciju osoblja svih profila i formirati stručne timove za rano otkrivanje djece sa invaliditetom.
- 8.3. Izraditi edukativni materijal i programe za roditelje djece sa posebnim potrebama.
- 8.4. Započeti što ranije habilitaciju i rehabilitaciju djece sa invaliditetom.

Rok: 2015. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalni i županijski zavodi zdravstvenog osiguranja, zdravstvene ustanove i lokalna zajednica

Indikatori provedbe:

- Do 2015. godine otvorena savjetovališta u zdravstvenim ustanovama primarne razine po jedno za svaku županiju, u kojima radi posebno educiran tim za otkrivanje i praćenje djece sa invaliditetom.
- Broj educiranih multidisciplinarnih timova za ranu intervenciju.
- Broj raspoloživih edukativnih materijala i programa za roditelje djece sa invaliditetom.

9. Uspostaviti „screening“ programe za prekonceptijsku, prenatalnu i postnatalnu detekciju poremećaja koji dovode do invaliditeta po bilo kom osnovu

Aktivnosti

- 9.1. Odabrati prioritetne programe (cistična fibroza i/ili druge rijetke bolesti).
- 9.2. Opremiti laboratorije i kliničke pedijatrijske službe neophodnom opremom.
- 9.3. Educirati kadar.

Rok: 2015. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalni i županijski zavodi zdravstvenog osiguranja i zdravstvene ustanove tercijarne razine

Indikatori provedbe:

- Uspostavljen jedan novi „screening“ program, osigurana oprema na jednoj od dječjih klinika u Federaciji BiH
- % ustanova koje imaju osiguran program i opremu za novi „screening“ program.
- % roditelja koji koriste nove screening programe.

4. ODGOJ I OBRAZOVANJE

Ustavom BiH utvrđeno je da sve osobe na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju pravo na obrazovanje, a utvrđivanje tog prava pripada entitetima. U Federaciji Bosne i Hercegovine sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03) županije su nadležne za utvrđivanje obrazovne politike i donošenje propisa o obrazovanju i osiguravanje obrazovanja.

U zakonima o predškolskom obrazovanju, sukladno Okvirnom zakonu o predškolskom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07), temeljni pristup obrazovanju ističe uvažavanje stupnja razvitka djeteta. Predškolski odgoj i obrazovanje utemeljen je na humanističkom pristupu odgoja i obrazovanja, suvremenim naučnim dostignućima i teorijama o djetetovom razvitku i pravima djeteta, uz obvezno uvažavanje stupnja razvitka djeteta, specifičnosti razvojnih mogućnosti i pojedinačnih potreba djeteta. Zakonom je propisano da se djeca sa posebnim potrebama uključuju u ustanove predškolskog obrazovanja i slijede program koji je prilagođen njihovim individualnim potrebama. Individualni programi trebaju biti kreirani za svako dijete i razvojni status djeteta obvezno treba biti određen (intelektualni, jezik i govor). Također, pruža se mogućnost obrazovanja djece sa posebnim potrebama na različitim razinama predškolskog obrazovanja, slijedeći cjelovite razvojne programe, specijalizirane razvojne programe, programe intervencije, kompenzacije i rehabilitacije i programe jačanja kompetencija roditelja.

Zakoni o osnovnom odgoju i obrazovanju, sukladno Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03), propisuju da svako dijete ima jednako pravo na pristup i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. Odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje, sukladno utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, tjelesne i moralne sposobnosti na svim razinama obrazovanja. Članak 5. ističe da „Inkluzija“ podrazumijeva sveobuhvatno uključivanje osoba s teškoćama u razvitku, teškoćama u učenju i uopće teškoćama socijalne integracije ne samo u odgojno-obrazovni sustav, već i svakodnevni život i društvenu stvarnost. „Specijalno obrazovanje“ znači obrazovanje za učenike koji imaju posebne obrazovane potrebe, u slučajevima kada nije moguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

Djeca i mladi s posebnim potrebama stižu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradit će se za svakog učenika, uz obvezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa. Ističe se da škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu na temelju rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na temelju toga što su djeca sa posebnim potrebama ili na bilo kojoj drugoj osnovi.

Zakoni o srednjem obrazovanju, sukladno Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03) propisuju da se u srednjoj školi obrazuju, osim redovnih učenika, i nadareni i učenici sa posebnim obrazovnim potrebama. Obrazuju se redovni i učenici sa smetnjama u psihofizičkom i tjelesnom razvitku. Obrazovanje se odvija po prilagođenim programima, i to u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama, mogućnostima i sposobnostima. Djeca i mladi sa invaliditetom mogu se djelimično ili u cjelini obrazovati u specijalno odgojno-obrazovnim ustanovama, u slučajevima kada je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama.

U zakonima o visokom obrazovanju, sukladno Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 59/07), pristup visokom obrazovanju imaju svi oni koji su završili četverogodišnju srednju školu. Pristup visokom obrazovanju nije ograničen na temelju spola, rase, seksualne orijentacije, tjelesnog ili drugog nedostatka, bračnog stanja, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, veza sa nekom nacionalnom zajednicom, imovinom, rođenjem, godinama starosti ili nekim drugim statusom.

Prvi strateški cilj Reforme obrazovanja, usvojene 2002. godine u Briselu, jeste da svoj djeci osigura visokokvalitetno obrazovanje u integriranim, multikulturalnim školama na svim razinama, oslobođeno od političkih, religijskih, kulturalnih i drugih diskriminacija.

Inkluzivno obrazovanje je ključni element obrazovne reforme koja će osigurati svoj djeci priliku da se obrazuju u redovnim školama, bez obzira na njihove tjelesne, intelektualne, socijalne, emocionalne i druge karakteristike. Službenici i učitelji/nastavnici bi trebali biti osposobljeni kako bi ovu ideju mogli provesti u djelo. Nadalje, rana identifikacija i intervencija, na program usmjerena procjena, procjena učenikovog progressa i uspješnosti programa, te stabilno partnerstvo sa roditeljima predstavljaju preduvjetv za uspjeh sve djece u redovnoj obrazovnoj sredini. Opcija inkluzivnog obrazovanja upućuje na kraj segregacije u obliku specijalnog obrazovanja, ali ne i kraj neophodne potpore i usluga koje se moraju osigurati u redovnim razredima.

U županijama Federacije Bosne i Hercegovine, postoji legislativa koja uvažava principe inkluzivnog obrazovanja i specijalno obrazovanje bi se trebalo posmatrati kao integralni dio obrazovnog sistema, koji daje iste obrazovne i socijalne mogućnosti za svu djecu koja pohađaju školu, bez obzira na etničnost, spol ili nivo sposobnosti. Takav sustav osigurava pogodnu okolinu koja je neophodna za optimalan razvitak učenika uz uvažavanje individualnih razlika.

Najveći izazovi u implementaciji inkluzije u obrazovanju su prevladati predrasude prema djeci sa invaliditetom i podići razinu znanja nastavnika i drugih učenika o prirodi različitih poteškoća, kako ova djeca ne bi bila izložena neprimjerenom tretmanu u školi. Također, dodatno obučavati nastavnike za rad s djecom sa invaliditetom, te diferencijacija i individualizacija nastave. Moraju se osigurati načini financiranja dodatne edukacije nastavnika, nabavke nastavnih sredstava (didaktičkog materijala), prilagođenih radu sa učenicima s posebnim potrebama, arhitektonskog prilagođavanja školskih zgrada (ugradnja liftova, izgradnja toaleta za učenike s tjelesnim invaliditetom...), te financiranje rada mobilnih, multidisciplinarnih stručnih timova ili stalnog zapošljavanja defektologa, a eventualno i drugih stručnjaka, ukoliko se radi o većoj školi.

Uključivanje roditelja u proces inkluzivnog obrazovanja je nužno. Nastavnici i /ili članovi mobilnog tima treba da savjetuju roditeljima kako da rade s djecom kod kuće, kako da prihvate ograničenja sposobnosti koje njihovo dijete ima, šta mogu da očekuju od djeteta.

Bosna i Hercegovina se opredijelila za Europske integracije, i u tom smislu obveza institucija sustava obrazovanja je uključivanje u proces obrazovanja svih kategorija djece i odraslih osoba sa invaliditetom, kako bi se osigurao razvitak njihovih potencijala, osjećaja dostojanstva osobe i osobne vrijednosti.

CILJEVI

- Osobama sa invaliditetom osigurati dostupnost redovnog odgojno-obrazovnog sustava na svim razinama.
- Osigurati stručnu pomoć učenicima i nastavnicima u inkluzivnom obrazovanju.
- Usmjeriti na povezivanje redovnih i škola specijaliziranih za odgoj i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju.
- Osigurati profesionalno usavršavanje nastavnicima koji rade u inkluzivnom obrazovanju i istraživanje programa, metoda i rezultata inkluzivnog obrazovanja.
- Razvijati partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa obiteljima, lokalnom zajednicom, civilnim društvom i tržištem rada.

MJERE

1. Unaprijediti zakonodavni okvir na svim razinama odgoja i obrazovanja koji će osigurati uključenost djece i osoba sa invaliditetom u sustav odgoja i obrazovanja;

Aktivnosti

- 1.1. Izraditi i donijeti nedostajuće zakone i provedbene akte o obveznom uključivanju u odgojno-obrazovni proces djece i osoba sa invaliditetom.
- 1.2. Izraditi i donijeti pedagoške standarde odgoja i obrazovanja djece i osoba sa invaliditetom za sve razine.
- 1.3. Osigurati praćenje primjene propisa.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Nadležna ministarstva za obrazovanje i nauku u Federaciji BiH, prosvjetno-pedagoški zavodi.

Sunosioци aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i OOSI

Indikatori provedbe:

- Doneseni zakoni i pravilnici na svim razinama obrazovanja i svim razinama vlasti koje su nadležne za oblast odgoja i obrazovanja
- Izrađeni i doneseni pedagoški standardi
- Praćenje i evaluacija primjene propisa na godišnjem nivou

2. Osigurati jednake mogućnosti s obzirom na sposobnosti djeci i osobama sa invaliditetom u redovnom odgojno-obrazovnom sistemu na svim razinama obrazovanja.

Aktivnosti

- 2.1. Izraditi normative i standarde jednakih mogućnosti u odgojno-obrazovnom procesu za sve razine odgoja i obrazovanja.
- 2.2. Izvršiti analizu pristupačnosti odgojno-obrazovnih ustanova, programa i opreme za djecu i osobe sa invaliditetom.
- 2.3. Napraviti program postupnog prilagođavanja odgojno-obrazovnih ustanova, programa i opreme za djecu i osobe sa invaliditetom.
- 2.4. Izvršiti prilagođavanje odgojno-obrazovnih institucija, programa i opreme prema utvrđenom programu.
- 2.5. Osigurati da svi novoizgrađeni odgojno-obrazovni objekti budu pristupačni djeci i OSI.
- 2.6. Osigurati pristupačnost informacija u odgojno-obrazovnom procesu i odgovarajućih tehničkih sredstava za rad u inkluzivnom sistemu, posebno vodeći računa o potrebama gluhih, nagluhih, slijepih i osoba sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom.
- 2.7. Raditi na promociji visokog obrazovanja među mladima sa invaliditetom kako bi se veći broj ohrabrio da se obrazuju na visokoškolskim institucijama.
- 2.8. Podstaknuti uključivanje osoba sa invaliditetom u programe cjeloživotnog obrazovanja.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Nadležna ministarstva za obrazovanje i nauku u FBiH, prosvjetno-pedagoški zavodi/zavodi za školstvo, Federalno ministarstvo prostornog uređenja.

Sunosoci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, vlade županija, Federalno i županijska ministarstva rada i socijalne politike i OOSI

Indikatori provedbe:

- Doneseni normativi i standardi jednakih mogućnost
- Broj dostupnih analiza pristupačnosti odgojno obrazovnih ustanova, programa i opreme za djecu i osobe sa invaliditetom
- % prilagođenih obrazovnih ustanova potrebama djece i OSI
- % ustanova koje su svoje programe i opremu prilagodili potrebama djece i OSI
- % novoizgrađenih odgojno obrazovnih ustanova koje su prilagođene potrebama djece i OSI
- % informacije i udžbenika koji su dostupni u formi prilagođenoj potrebama gluhih, nagluhih, slijepih i osoba sa intelektualnim i mentalnim invaliditetom.
- % OSI uključenih u sustav visokoškolskog obrazovanja.
- % OSI uključenih u programe cjeloživotnog obrazovanja.

3. Razvijati sustav podrške u nastavi

Aktivnosti

- 3.1. Uspostavljanje i razvijanje modela asistencije u nastavi djeci i osobama sa invaliditetom.
- 3.2. Osnivanje mobilnih stručnih timova.
- 3.3. Osigurati odgovarajući pristup mobilnim timovima za djecu sa invaliditetom u urbanim i ruralnim područjima.
- 3.4. Uspostavljanje i razvijanje lokalnih i regionalnih mreža redovnih i specijaliziranih odgojno-obrazovnih ustanova radi pružanja stručne potpore stručnjaka iz specijaliziranih ustanova stručnjacima u redovnom sistemu.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Nadležna ministarstva za obrazovanje i nauku u Federaciji BiH i prosvjetno-pedagoški/zavodi za školstvo

Indikatori provedbe:

- % škola koje su osigurale asistenciju u nastavi
- % djece kojima je osigurana asistencija
- Broj asistenata sa vrstom stručnih kompetencija (poznavanje Brajevog pisma, znakovnog jezika, i dr.)
- Broj mobilnih stručnih timova i broj škola kojima se pruža podrška
- Broj lokalnih i regionalnih mreža redovnih i specijaliziranih odgojno obrazovnih ustanova

4. Razvijanje saradnje između redovnih i specijaliziranih odgojno-obrazovnih ustanova

Aktivnosti

- 4.1. Izraditi okvir smjernica zajedničkog djelovanja u pogledu odgoja i obrazovanja djece i osoba sa invaliditetom.
- 4.2. Razvijati modele praćenja razvitka djece i osoba sa invaliditetom od najranije faze uključivanja u odgojno-obrazovni sistem, radi kreiranja odgojno obrazovnih programa, koji će omogućiti optimalan razvoj i unapređenja odgojno-obrazovnih metoda.
- 4.3. Osigurati razmjenu iskustava i dobrih praksi.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, prosvjetno-pedagoški zavodi/zavodi za školstvo

Indikatori provedbe:

- Pripremljene i operacionalizirane smjernice zajedničkog djelovanja redovnih i specijaliziranih odgojno-obrazovnih ustanova
- Pripremljeni i u primjeni su modeli praćenja razvitka djece i osoba sa invaliditetom od najranije faze uključivanja u odgojno-obrazovni sistem
- % djece i osoba sa invaliditetom kod kojih je praćen razvitak od najranije faze uključivanja u odgojno-obrazovni sistem
- Informacije koje se dobijaju u procesu evaluacije primjenjuju se kreiranju odgojno-obrazovnih programa
- Postoji redovna razmjena iskustava dobrih praksi između odgojno-obrazovnih ustanova

5. U sustavu obrazovanja i profesionalnog usavršavanja nastavnog kadra osigurati edukativne programe za stjecanje znanja i vještina za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom.

Aktivnosti

- 5.1. Utvrditi okvir potrebnih znanja i vještina za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom u redovnom obrazovanju.
- 5.2. Izraditi i razvijati programe obrazovanja i stručnog usavršavanja za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom.
- 5.3. Uvesti stimulativne mjere školama i profesionalcima koji se ističu u stručnom i profesionalnom razvoju po pitanju inkluzivnog obrazovanja.
- 5.4. Provoditi istraživanja prilagođenosti programskih sadržaja i metoda rada u nastavi sa djecom i osobama sa invaliditetom na godišnjem nivou.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, prosvjetno-pedagoški zavodi/zavodi za školstvo

Indikatori provedbe:

- Identificirana specifična znanja i vještine za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom u redovnom obrazovanju
- % programa obrazovanja i stručnog usavršavanja nastavnog kadra, koji sadržava i sadržaje koji omogućavaju razvijanje znanja i kompetencija za rad sa djecom i osobama sa invaliditetom
- Broj stimulativnih mjera za škole i pojedince koji postižu najbolje rezultate u oblasti inkluzivnog obrazovanja koji je implementiran
- Broj dostupnih istraživanja prilagođenosti programskih sadržaja i metoda rada u nastavi sa djecom i osobama sa invaliditetom

6. Radi optimalnog razvoja djece i osoba sa invaliditetom razvijati partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa obiteljima, lokalnom zajednicom, civilnim društvom i tržištem rada.

Aktivnosti

- 6.1. Izraditi i razvijati modele suradnje odgojno-obrazovnih ustanova i obitelji djece i osoba sa invaliditetom u cilju razmjene informacija i vještina.
- 6.2. Razviti modele edukacije djece bez invaliditeta i njihovih obitelji u cilju podizanja svijesti i razvijanja podrške djeci sa invaliditetom i njihovim roditeljima od strane ostalih učenika i njihovih roditelja.
- 6.3. Sa konkretnim programima koji doprinose kvalitetu inkluzivnog obrazovanja poticati jedinice lokalne uprave da se uključe i daju podršku procesu.

- 6.4. Razvijati partnerstvo sa civilnim društvom kroz programe i projekte koji doprinose kvaliteti inkluzivnog obrazovanja.
- 6.5. Uspostaviti suradnju sa tržištem rada radi identificiranja zanimanja koja su sukladna sa potrebama i sposobnostima djece i osoba sa invaliditetom, te programe odgojno-obrazovnog procesa uskladiti sa tim potrebama i mogućnostima.
- 6.6. Provoditi istraživanja o statusu, potrebama, mogućnostima i napretku djece i osoba sa invaliditetom u oblasti obrazovnog sistema.

Rok: 2015.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, prosvjetno-pedagoški zavodi/zavodi za školstvo

Sunosoci aktivnosti: Organizacije porodica i osoba sa invaliditetom, općine, županije, službe za zapošljavanje i udruženja poslodavaca

Indikatori provedbe:

- Broj i vrsta ostvarenih modela suradnje odgojno-obrazovnih ustanova i obitelji djece i osoba sa invaliditetom.
- Broj provedenih edukacija roditelja djece sa i bez invaliditeta u cilju podizanja svijesti o pitanjima invaliditeta i modelima podrške generacijske i međugeneracijske podrške
- Broj programa koji se odnose na inkluzivno obrazovanje podržanih od jedinica lokalne uprave
- Identificirana odgovarajuća zanimanja i radna mjesta za integraciju djece i osoba sa invaliditetom na tržište rada i usklađeni odgojno-obrazovni programi
- Broj istraživanja o statusu, potrebama, mogućnostima i napretku djece i osoba sa invaliditetom u oblasti obrazovnog sistema, u pogledu senzibiliteta obitelji, vršnjaka, lokalne zajednice, civilnog društva i tržišta rada

5. SPORT I REKREACIJA

Prema dosadašnjim naučnim saznanjima sport i sportska rekreacija imaju veoma značajnu ulogu u cjelokupnom procesu rehabilitacije osoba sa invaliditetom, a također i u razdoblju njihove kasnije socijalne adaptacije i integracije u društvu.

Prema tome, sport i sportsku rekreaciju kod osoba sa invaliditetom potrebno je provoditi od najranije mladosti u njihovom roditeljskom domu, predškolskim ustanovama, a naročito u razdoblju osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja. U zreloj životnoj dobi osoba sa invaliditetom sportsko-rekreativna aktivnost igra vrlo značajnu ulogu za njihovo pozitivno socijalno adaptiranje u društvu.

Trenutno zakonski propisi na razini Federacije Bosne i Hercegovine ovu problematiku ne reguliraju ni na koji način. Prema Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03 i 63/03) nadležnost nad ovom djelatnošću imaju županije. Usvajanjem Zakona o sportu u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 27/08) po prvi put u našoj zemlji stvoreni su preduvjeti za jedinstveno organiziranje i rješavanje ovog problema. Donošenjem zakona na razini države stvoreni su preduvjeti da osobe sa invaliditetom mogu ravnopravno i sukladno međunarodnim standardima sudjelovati u sportsko-rekreativnim aktivnostima. Ovaj zakon predviđa i organiziranje posebnih sportskih klubova i sportskih asocijacija za sport i sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom.

Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 27/08) je obavezao entitete i niže organe vlasti da usuglase postojeće zakonske propise i donesu nove koji će sport kao veoma značajan dio kulture i ukupnih materijalnih vrijednosti organizirati na način da sport i sportisti naše zemlje mogu ravnopravno i sukladno međunarodnim standardima i poveljama učestvovati i koristiti sve pozitivne funkcije sporta.

Iako ova problematika do sada nije bila zakonski riješena na razini Federacije, Federalno ministarstvo kulture i sporta, dugi niz godina ima posebne programe namijenjene osobama sa invaliditetom. Ti programi su u okviru mogućnosti i finansijski podržani, u cilju daljnjeg razvoja i omasovljenja sportskih aktivnosti osoba sa invaliditetom. Na razini Federaciji je formiran i jedan broj sportskih asocijacija koje su nosioci ukupne sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom. Formiran je i Paraolimpijski komitet Bosne i Hercegovine, kao krovna organizacija, koja omogućava učešće na najznačajnijim međunarodnim sportskim takmičenjima. Naši sportisti osobe sa invaliditetom su i nosioci najvećih priznanja sa paraolimpijskih igara svjetskih i europskih prvenstava.

Svih deset županija u Federaciji Bosne i Hercegovine imaju određene propise u oblasti sporta koji su još uvijek, može se slobodno reći, diskriminirajući prema osobama sa invaliditetom.

Teorija suvremene rehabilitacije sa aksiomom „nije važno šta je osoba sa invaliditetom izgubila nego šta joj je ostalo“ u sportu i sportskoj rekreaciji našla je svoju najjaču potvrdu. Ove aktivnosti su dalekosežnog značaja za psiho-fizičko prilagođavanje, za pobjedu nad sopstvenim osjećanjem nesposobnosti i za sopstvenu socijalnu reintegraciju. Kao najprirodniji oblik liječenja sport ima izuzetne efekte, osobe sa invaliditetom vraća u društvene tokove i omogućava im da osjete radost vraćene snage i sposobnosti za život, saznanje da invalidnost ne znači i nesposobnost.

„Sport je dio nasljedstva svakog muškarca i žene i njegovo odsustvo se nikada ne može nadoknaditi...“⁷. Definicija sporta koju je donijelo Vijeće Europe: „svi oblici tjelesne aktivnosti, kroz slučajno ili organizirano sudjelovanje, ciljaju prema izražavanju i poboljšanju tjelesne spremnosti i mentalnog blagostanja, stvaranju društvenih odnosa i postizanju rezultata u natjecanjima na svim razinama“, još više nas obvezuju kada su u pitanju osobe sa invaliditetom. Pristupačnost okruženja, prilazi sportskim i rekreativnim terenima, razvoj sportova karakterističnih za osobe sa invaliditetom je preduvjet za šire njihovo uključenje u sportske i sportsko-rekreativne aktivnosti i na tom planu moramo učiniti mnogo više.

Poseban problem predstavljaju stručne osobe koje trebaju biti nosioci ovih aktivnosti. Fakulteti za sport i tjelesni odgoj (trenutno u Federaciji BiH djeluje pet), još uvijek, ne educiraju kadar sposoban za ovaj izuzetno odgovoran i složen posao. Zbog ovog problema odnos prema sportu i sportskoj rekreaciji osoba sa invaliditetom, kod nas je još uvijek neadekvatan, a u nekim sredinama i nepravilan. Potrebno je da imamo posebne programe edukacije ljudi koji će raditi sa osobama sa invaliditetom jer sport i sportska rekreacija predstavljaju suštinsku potrebu koju treba shvatiti kao proces trajnog osposobljavanja i prilagođavanja uvjetima života.

CILJEVI

- Omogućiti jednaka prava i mogućnosti osobama sa invaliditetom da se bave sportskim i rekreativnim aktivnostima.
- Podsticati sportske organizacije na stvaranje mogućnosti učešća osoba sa invaliditetom u sportskim i rekreativnim aktivnostima.

MJERE

- 1. Unaprijediti zakonodavni okvir na svim razinama nadležnosti za sport i rekreaciju koji će osigurati uključenost osoba sa invaliditetom u sportsko-rekreativne aktivnosti i po kojima će sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom biti tretirane kao za osobe bez invaliditeta**

Aktivnosti

- 1.1. Izraditi i donijeti zakone i provedbene akte o jednakim mogućnostima uživanja u sportskim i rekreativnim aktivnostima.
- 1.2. Omogućiti osobama sa invaliditetom prava koja slijede iz sportskih aktivnosti i uspjeha.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta

Sunosioci aktivnosti: OOSI, sportske organizacije i lokalna vlasti

Indikatori provedbe:

- Doneseni zakoni i pravilnici na svim razinama
- Broj sportskih takmičenja u kojima sudjeluju osobe sa invaliditetom
- % finansijskih izdvajanja za sportske i rekreativne aktivnosti osoba sa invaliditetom i njihove uspjehe

2. Omogućiti osobama sa invaliditetom sportska takmičenja na domaćoj i međunarodnoj razini

Aktivnosti

- 2.1. Podsticati osobe sa invaliditetom da se bave sportskim aktivnostima.
- 2.2. Podsticati sportske klubove da u svoje aktivnosti uključuju OSI.

Rok: 2013. i kontinuirano.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta

Sunosioci aktivnosti: OOSI, sportske organizacije i lokalna vlasti

Indikatori provedbe:

- % osoba sa invaliditetom uključen u sportske aktivnosti
- Broj sportskih klubova koji u svoje aktivnosti uključuju osobe sa invaliditetom

3. Osigurati pristupačnost objekata i sportskih terena i pristupačnost izvorima financiranja sportskih aktivnosti osobama sa invaliditetom

Aktivnosti

- 3.1. Izvršiti prilagođavanje objekata i sportskih terena potrebama osoba sa invaliditetom.
- 3.2. Donijeti kriterije o raspodjeli financija koje se izdvajaju za sport i rekreaciju na način da osobe sa invaliditetom imaju jednak pristup izvorima financiranja sportskih aktivnosti.

Rok: 2015.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta

Sunosioci aktivnosti: OOSI, sportske organizacije i lokalna vlast

Indikatori provedbe:

- % prilagođenih sportskih objekata i terena razvrstan po vrsti
- Usvojeni kriteriji o raspodjeli financija za sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom
- % finansijskih izdvajanja za sportske aktivnosti osoba sa invaliditetom

4. Osigurati djeci sa invaliditetom jednak pristup sudjelovanju u igri, rekreaciji, sportskim aktivnostima, uključujući i one aktivnosti koje se odvijaju u okviru obrazovnog sustava

Aktivnosti

- 4.1. Kreirati programe i projekte za sportske aktivnosti djece sa invaliditetom u obrazovnom sustavu.
- 4.2. Edukacija nastavnog osoblja u cilju kvalitetnog uključivanja djece sa invaliditetom u sportske aktivnosti.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta

Sunosoci aktivnosti: OOSI, sportske organizacije i lokalna vlast

Indikatori provedbe:

- % djece sa invaliditetom koja sudjeluju u sportskim i rekreativnim aktivnostima
- %j škola koje imaju programe i projekte za sportske aktivnosti djece sa invaliditetom
- Broj programa i projekata sportskih aktivnosti za djecu sa invaliditetom.

6. PROFESIONALNA REHABILITACIJA I ZAPOŠLJAVANJE

Najkvalitetniji način podrške društva osobama sa invaliditetom jeste stvaranje uvjeta za njihovo zapošljavanje i integraciju u zajednicu. Do donošenja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom⁸ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u svom proračunu od 2005. godine planira sredstva za podršku zapošljavanja osoba sa invaliditetom u iznosu 1.000.000,00 KM (u 2008. godini iznos je smanjen na 900.000,00 KM). Sredstva se implementiraju preko županijskih zavoda za zapošljavanje, a prema broju osoba sa invaliditetom u županiji, uz obvezu da i sami zavodi osiguraju isti iznos doznačenih sredstava za te namjene. Iako ovakav način potpore zapošljavanja osoba sa invaliditetom nije najbolje rješenje, do donošenja pomenutog zakona, ovakva praksa se pokazala korisnom jer je ohrabrila i osobe sa invaliditetom da pripremaju i kandidiraju svoje projekte, a opći ambijent o pitanju zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH se postupno mijenja nabolje.

Zakonom o pravima razvojačenih branilaca i članova njihovih obitelji („Službene novine Federacije BiH“, br. 61/06, 27/08 i 32/08) propisano je pravo na rehabilitaciju razvojačenih branilaca kod kojih je usljed bolesti ili povrede došlo do težeg oštećenja organizma. Na temelju preostale radne sposobnosti imaju pravo na profesionalnu rehabilitaciju uključujući i školovanje za obavljanje poslova za koje se traži viša školska sprema od one koju ima. Profesionalna rehabilitacija osigurava se za osposobljavanje za vršenje ranijeg ili drugog odgovarajućeg zanimanja, stručno osposobljavanje za vršenje određenog zanimanja i stručno usavršavanje.

Nepostojanje strategije u oblasti invalidnosti niti zajedničkih standarda za uređenje zakonodavstva u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, kao ni propisa kojima se na jednom mjestu i na jedinstven način reguliraju temeljna prava kao što je pravo na rad, dovodi do značajnih razlika među osobama sa invaliditetom, kako po težini i vrsti invaliditeta tako i po njihovoj administrativno-teritorijalnoj pripadnosti.

U cilju ostvarivanja prava na rad osoba sa invaliditetom posebice uzimajući u obzir težinu invaliditeta a na temelju jednakosti sa drugima, te stvaranja radnog okruženja koje im je otvoreno, inkluzivno i pristupačno, sve sa svrhom da zarađuju za život obavljajući posao koji su slobodno odabrali ili prihvatili na tržištu rada, potrebno je osigurati da usluge i programi habilitacije i rehabilitacije počinju u najranijem dobu, i da su utemeljeni na multidisciplinarnoj procjeni potreba i mogućnosti pojedinca. Također, potrebno je osigurati obuku stručnih kadrova za procjenu invaliditeta i rad sa osobama sa invaliditetom, sukladno najboljim praksama, uz napuštanje isključivo medicinskog modela ocjene oštećenja i okretanje ka ocjeni preostalih sposobnosti i mogućnosti za rehabilitaciju, radno osposobljavanje, obrazovanje i samostalno življenje, zasnovano na Međunarodnoj klasifikaciji funkcionisanja, invalidnosti i zdravlja (SZO. Rezolucija WHA: 54.21, 2001.).

Jedna od ključnih obveza je prevazilaženje diskriminacije na temelju invalidnosti u odnosu na sva pitanja u svezi svih oblika zapošljavanja, uključujući uvjete zapošljavanja i primanja na posao, zaštitu zdravlja i sigurnosti na radnom mjestu, opšte uvjete rada i napredovanje u radu. Zakonska regulativa treba biti usklađena sa međunarodnim standardima uz uvažavanje prilika u Bosni i Hercegovini.

CILJEVI

- Omogućiti integraciju osoba sa invaliditetom na tržište rada.
- Poticati zapošljavanje osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada kroz primjenu stimulativnih mjera.
- Omogućiti osobama sa teškim invaliditetom zapošljavanje u zaštićenim uvjetima.
- Poticati stalno usavršavanje osoba sa invaliditetom radi lakšeg zapošljavanja.
- Povećati interes osoba sa invaliditetom za zapošljavanje.
- Uspostaviti mrežu institucija koje će osobama sa invaliditetom omogućavati i olakšavati dobivanje i zadržavanje radnog mjesta.

MJERE

1. Osigurati zakonski okvir koji će omogućiti zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Aktivnosti

- 1.1. Osigurati donošenje Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH.
- 1.2. Osigurati dosljednu primjenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH.
- 1.3. Pratiti primjenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH i izvještavati javnost o razini primjene i efektima.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva rada i socijalne politike, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Federalni i županijski zavodi za zapošljavanje

Sunosioci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Donesen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH
- Razina i efekti primjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH

2. Osigurati mehanizme sprečavanja diskriminacije u području zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Aktivnosti

- 2.1. Redovno pratiti primjenu propisa u području rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom s osobitom pažnjom na diskriminaciju u pogledu vrste i stupnja invaliditeta, spola, starosti i geografske zastupljenosti.
- 2.2. Informirati javnost o stanju po pitanju diskriminacije u području rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.
- 2.3. Provoditi edukaciju osoba sa invaliditetom i poslodavaca o diskriminaciji u području zapošljavanja i načinima sprečavanja.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Sunosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku i OOSI

Indikatori provedbe:

- Definirani mehanizmi sprečavanja diskriminacije
- % evidentirane diskriminacije na temelju invalidnosti u sferi zapošljavanja

- Broj prijavljenih slučajeva diskriminacije na temelju invalidnosti u sferi zapošljavanja, razvrstani po spolu, starosnoj i geografskoj strukturi
- Broj osoba uključenih u edukaciju o sprečavanju diskriminacije
- Broj edukacija o sprečavanju diskriminacije

3. Učiniti dostupnim programe stručnog usavršavanja i razvijanja radnih vještina osobama sa invaliditetom

Aktivnosti

- 3.1. Uspostaviti registar nezaposlenih i zaposlenih osoba sa invaliditetom.
- 3.2. Identificirati odgovarajuća radna mjesta prema vrsti i stupnju invaliditeta.
- 3.3. Kreirati programe stručnog usavršavanja osoba sa invaliditetom prema potrebama identificiranih radnih mjesta.
- 3.4. U izradu i kreiranje Programa stručnog usavršavanja i razvijanja radnih vještina OSI, uključiti organizacije OSI, postojeće centre i radionice za rehabilitaciju.
- 3.5. Programe stručnog usavršavanja i razvijanja radnih vještina OSI, distribuirati u organizacije OSI.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom (nakon formiranja)

Sunosoci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku i OOSI

Indikatori provedbe:

- Uspostavljen registar nezaposlenih i zaposlenih osoba sa invaliditetom.
- % nezaposlenih/zaposlenih osoba sa invaliditetom
- Registar radnih mjesta pogodnih za OSI
- Broj i vrsta provedenih programa stručnog usavršavanja
- Broj i geografska zastupljenost OOSI koje su sudjelovale u izradi Programa stručnog usavršavanja i razvijanja radnih vještina OSI
- Broj i geografska zastupljenost OOSI kojima je distribuiran Programe stručnog usavršavanja i razvijanja radnih vještina OSI

4. Razvijanje mjera poticaja zapošljavanja, samozapošljavanja i zadržavanja zaposlenja i napredovanja u službi

Aktivnosti

- 4.1. Stimulisati osobe sa invaliditetom, organizacije osoba sa invaliditetom i druge subjekte da kreiraju programe i projekte održivog zapošljavanja i samozapošljavanja.
- 4.2. Omogućiti financijsku potporu održivim programima i projektima zapošljavanja i samozapošljavanja.
- 4.3. Provoditi edukaciju kreiranja održivih programa i projekata, sa osobitom pažnjom na aktualne programe zapošljavanja i samozapošljavanja u zemljama Europske unije i mogućnosti pristupa međunarodnim asocijacijama i financijskim fondovima.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, lokalna zajednica, službe za zapošljavanje na svim razinama, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta.

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj implementiranih programa i projekata održivog zapošljavanja i samozapošljavanja

- % finansijskih izdvajanja za poticaj programima i projektima održivog zapošljavanja i samozapošljavanja
- Broj provedenih edukacija o kreiranju održivih programa i projekata zapošljavanja i samozapošljavanja OSI
- Broj ostvarenih pristupa međunarodnim asocijacijama i finansijskim fondovima

5. Razvijanje svijesti osoba sa invaliditetom o značaju uključivanja na tržište rada.

Aktivnosti

- 5.1. Provođenje edukacije (seminara, okruglih stolova, tribina, medijskih kampanja) osoba sa invaliditetom o osobnim i društvenim dobrobitima radnog uključivanja osoba sa invaliditetom.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i službe zapošljavanja na svim razinama, lokalna zajednica

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- % zaposlenih osoba sa invaliditetom, razvrstan po spolu
- Broj provedenih edukacija

6. Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju koja će pokrivati teritorij Federacije BiH i koja će biti povezana sa obrazovnim institucijama i tržištem rada.

Aktivnosti

- 6.1. Osnovati i zakonom regulirati centre za profesionalnu rehabilitaciju
- 6.2. Uspostaviti sustavnu sponu između centara za profesionalnu rehabilitaciju i obrazovnih institucija radi koordiniranog rada u procesu profesionalnog usmjeravanja, rehabilitacije i osposobljavanja osoba sa invaliditetom za odgovarajući profil zanimanja
- 6.3. Uspostaviti sustavnu sponu između centara za profesionalnu rehabilitaciju i tržišta rada radi usmjeravanja, rehabilitacije i osposobljavanja osoba sa invaliditetom za profil zanimanja sa kojim će se lakše doći do zaposlenja
- 6.4. Izraditi vodič mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju i učiniti ga dostupnim osobama sa invaliditetom

Rok: 2015.

Nosioci aktivnosti: Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i kantonalna ministarstva obrazovanja i nauke, službe za zapošljavanje na svim razinama.

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj i geografska rasprostranjenost centara za profesionalnu rehabilitaciju
- Broj funkcionalnih sustavnih spona uspostavljenih između centara za profesionalnu rehabilitaciju i obrazovnih institucija

7. Senzibilizirati i poticati poslodavce da zapošljavaju osobe sa invaliditetom

Aktivnosti

- 7.1. Promovirati zakonom definirane pogodnosti poslodavcima koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.
- 7.2. Poslodavcima učiniti dostupnim stručne profile osoba sa invaliditetom koje traže zaposlenje.

7.3. Promovirati pozitivne primjere društveno odgovornog ponašanja uspješnih poduzetnika/poslodavaca koji zapošljavaju OSI - dodjelom javnih priznanja i sl.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, službe za zapošljavanje na svim razinama.

Sunosioци aktivnosti: OOSI, lokalna zajednica

Indikatori provedbe:

- Broj promocija zakonom definiranih pogodnosti poslodavcima koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.
- Uspostavljen registar stručnih profila osoba sa invaliditetom koje traže zaposlenje.
- Broj promocija pozitivnih primjera društveno odgovornog ponašanja uspješnih poduzetnika/poslodavaca.

7. OBITELJ

Uloga države je da osigura prilike za puno sudjelovanje osoba sa invaliditetom u obiteljskom životu, da promovira njihova prava na osobni integritet i kontinuirano usklađuje zakonodavstvo sa međunarodnim standardima, a u praksi afirmiše pozitivna iskustva, s ciljem sprečavanja diskriminiranja osoba sa invaliditetom u pogledu prava na obiteljski život. U politici prema osobama s invaliditetom težište mora biti na stvaranju prilika za samostalnost i neovisnost u izboru načina, mjesta i uvjeta života, bez nametanja ili određivanja bilo kog navedenog segmenta.

U Federaciji Bosne i Hercegovine pitanja obitelji i obiteljskog života osoba sa invaliditetom do sada su uglavnom rješavana u vidu socijalne pomoći obitelji (uvećan dječiji dodatak) ili institucionalnog zbrinjavanja, te je na taj način zanemarena osnovna funkcija obitelji i mogućnost korisnijeg društvenog djelovanja. Smještaj u bilo koju ustanovu socijalne zaštite ne može zamijeniti obitelj, niti daje priliku osobama sa invaliditetom da razviju spremnost za osnivanje vlastite obitelji. Materijalna pomoć jeste važan vid potpore i njega treba koristiti, ali osnovno težište brige o osobama sa invaliditetom u pogledu obitelji i obiteljskog života jeste razvijanje svijesti i educiranje osoba sa invaliditetom i javnosti na njihovo pravo na život u obitelji i osnivanje vlastite obitelji. U tom smislu, pored podizanja svijesti, potrebno je stvarati pretpostavke za samostalan život osoba sa invaliditetom kroz obrazovanje, zapošljavanje, podršku u rješavanju pitanja stanovanja, itd.

U Federaciji BiH se tek nazire promjena pristupa po ovom pitanju. Naime, Vlada Kantona Sarajevo je 2004. godine pristupila gradnji „socijalnih“ stanova za najugroženije kategorije građana i dodijelila stanove ratnim vojnim invalidima, civilnim žrtvama rata, različitim kategorijama osoba sa invaliditetom čija invalidnost nije uzrokovana ratnim dejstvima, te određenom broju osoba u stanju socijalne potrebe. Na ovaj su način stvoreni barem djelimični preduvjeti za samostalan obiteljski život određenog broja osoba sa invaliditetom. Međutim, ovo je samo jedan pozitivan primjer, ali on je daleko od stvarnih potreba angažiranja društva na stvaranju prilika za samostalan i život u obitelji osoba sa invaliditetom. U tom segmentu država ima značajne obveze koje ne može i ne smije odgađati.

Partnerstvo svih razina vlasti, civilnog društva, pokreta osoba sa invaliditetom i obitelji osoba sa invaliditetom preduvjet je za sveobuhvatnu i kvalitetnu strategiju stvaranja uvjeta za obiteljski život osoba sa invaliditetom.

CILJEVI

- Osigurati uvjete za normalno funkcioniranje obitelji koje za članove imaju osobe sa invaliditetom;

- Podsticati i ohrabrivati osobe sa invaliditetom da zasnivaju vlastite obitelji.

MJERE

1. Osigurati servise potpore obiteljima koje osnuju osobe sa invaliditetom i obiteljima koje brinu o osobama sa invaliditetom i takve obitelji izuzeti iz cenzusa za ostvarivanje prava

Aktivnosti

- 1.1. Zakonom regulirati pitanje pružanja potpore obiteljima koje osnuju osobe sa invaliditetom i obiteljima koje brinu o osobama sa invaliditetom.
- 1.2. Razvijanje postojećih i uvođenje novih servisa potpore koji će biti koncipirani na način da pružaju potporu obiteljima koje osnuju osobe sa invaliditetom i obiteljima koje brinu o osobama sa invaliditetom.
- 1.3. Provesti pilot projekte pružanja usluga obiteljima koje osnuju osobe sa invaliditetom i obiteljima koje brinu o osobama sa invaliditetom.
- 1.4. Definirati i uspostaviti standarde pružanja ove vrste usluga.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku i općine

Sunosioci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, Parlament Federacije BiH, javne ustanove socijalne zaštite i nevladine organizacije

Indikatori provedbe:

- Broj servisa potpore, broj osoba koje koriste servise potpore prema vrsti invaliditeta spolu, dobi, teritorijalnom obuhvatu.
- Broj provedenih pilot projekata servisa potpore i broj urađenih analiza.
- Definirani standardi pružanja potpore i razina primjene.
- Zakonom definirano pružanje potpore obiteljima koje osnuju osobe sa invaliditetom i obiteljima koje brinu o osobama sa invaliditetom,
- % obitelji koje ostvaruju Zakonom definirano pravo

2. Educirati i pripremati djecu i mlade osobe sa invaliditetom za buduće partnerske i obiteljske uloge

Aktivnosti

- 2.1. Kreiranje i provođenje programa potpore za jačanje samopouzdanja.
- 2.2. Osigurati provođenje programa edukacije i informiranja u svezi planiranja obitelji i reproduktivno zdravlje prilagođenih dobi i vrsti invaliditeta.
- 2.3. Medijsko promoviranje prava i mogućnosti na obiteljski život osoba sa invaliditetom.
- 2.4. Obiteljska savjetovališta učiniti dostupnim osoba sa invaliditetom.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i županijska ministarstva zdravstva

Sunosioci aktivnosti: Javne ustanove socijalne zaštite, nevladine organizacije, OOSI i mediji

Indikatori provedbe:

- Broj implementiranih program potpore za jačanje samopouzdanja i njihova geografska raspoređenost
- Broj implementiranih program programa edukacije i informiranja u svezi planiranja obitelji i reproduktivno zdravlje prilagođenih dobi i vrsti invaliditeta i njihova geografska raspoređenost
- Broj medijskih promocija prava i mogućnosti na obiteljski život osoba sa invaliditetom.

- % obiteljskih savjetovališta koja su dostupna osobama sa invaliditetom.

3. Podizanje svijesti o potrebi poštivanja prava na privatnost osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji

Aktivnosti

- 3.1. Učiniti dostupnim dokumente koji garantiraju pravo na privatnost i educirati OSI i njihove obitelji o ovom pravu.
- 3.2. Osigurati poštivanje privatnosti pri procesu sakupljanja, čuvanja i distribucije podataka o osobama sa invaliditetom.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku

Sunosioци aktivnosti: Javne ustanove socijalne zaštite, nevladine organizacije, OOSI i mediji

Indikatori provedbe:

- % i geografska raspoređenost OOSI kojima su osigurani edukacija i dokumenti o pravu na privatnost.
- Usklađenost procesa sakupljanja, čuvanja i distribucije podataka o osobama sa invaliditetom sa praksama EU.

8. INFORMACIJE, KOMUNIKACIJE, PODIZANJE SVIJESTI

Pravo svakog čovjeka je da komunicira, da ima pristup informacijama kako bi izgrađivao svoju svijest kako o sebi tako i o drugima, o svom okruženju. Na temelju toga se stvaraju pretpostavke za podizanje svijesti, razvijanje tolerancije, poštivanje i uvažavanje razlika među ljudima.

Akcioni plana Vijeća Europe naglašava promicanje prava i potpunog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u društvu, što je osnovni preduvjet za poboljšanje kvalitete njihova života. Obveza društva je da svim svojim građanima osigura aktivnu podršku zdravom načinu života, sigurno okruženje, primjerenu zdravstvenu zaštitu, rehabilitaciju i potporu u zapošljavanju, kako bi u najmanjoj mogućoj mjeri osjetili posljedice invaliditeta. Za dostizanje tog cilja nužno je poduzimati odgovarajuće mjere, uvažavajući potrebe osoba sa invaliditetom, kojima bi im se osigurao pristup informacijama i komunikacijama. Konkretno, to obvezuje one koji šalju informacije da omoguće primanje i prosljeđivanje informacija osobama sa invaliditetom na onoj razini kvaliteta i kvantiteta koja je omogućena i ostalim članovima društva, a pri tom uvažavajući specifičnosti njihovih potreba, odnosno princip dostupnog formata.

U Federaciji BiH postoji veliki broj radio i TV stanica (javnih servisa i privatnih medija) koji su zaduženi za pružanje informacija građanstvu, odnosno razmjenu svih oblika informacija. Nažalost, situacija je vrlo loša, naročito kada su u pitanju javni servisi koji su u obvezi zbog svog naziva „javni servis“ biti u službi svih građana. Opravdano je reći da je protok informacija vrlo loš. Ovo se najviše odražava na gluhe i nagluhe osobe jer nemaju odgovarajući pristup informacijama koje pružaju „javni servisi“. Urađene su pojedinačne emisije sa znakovnim prevođenjem u kojima se daje tjedni pregled vijesti koje su se već desile (informacija zastarjela). Međutim, tumači znakovnog jezika koji se nalaze u lijevom kutu su prikazani u malom formatu tako da se prevođenje ne može jasno vidjeti. Također vrijeme emitiranja emisija koje osiguravaju tumača znakovnog jezika je u neprilagođenim terminima za osobe sa invaliditetom. Može se reći da jedini prostor u TV i radijskim emisijama ide u udarnim terminima kada neko udruženje ili Savez osoba sa invaliditetom obilježava značajan datum ili kada kroz proteste traže bolji položaj za sebe.

Zbog malog prostora u medijima protok informacija je nedovoljan kako prema osobama sa invaliditetom tako i ostalim građanima o osobama sa invaliditetom, što direktno utiče na svijest građana o problemima invaliditeta, pravima i mogućnostima osoba sa invaliditetom, itd. Jedini koji kontinuirano pokušavaju omogućiti pristup informacija su časopisi pojedinih saveza ili udruženja osoba sa invaliditetom koje sami uređuju i štampaju, ali je rasprostranjenost tih informacija nedovoljna. To je jedan od glavnih uzroka niske svijesti o potrebama i značaju uključivanja osoba sa invaliditetom u društvene tokove i svođenja potreba osoba sa invaliditetom na razinu socijalne pomoći i sažaljenja.

Mnogi osobe sa invaliditetom i njihove obitelji nemaju pristup važnim saznanjima u oblasti invalidnosti, savremenim tehnologijama i mogućnosti prilagođenog komuniciranja.

Da bi se suprotstavili diskriminirajućim i stigmatizirajućim oblicima ponašanja koji posredno ili neposredno ometaju ili onemogućuju sudjelovanje osoba sa invaliditetom u društvu, neophodno je kontinuirano informisati javnosti o objektivnim spoznajama o invaliditetu i njegovim posljedicama, o načinu i potrebnoj kvaliteti zadovoljavanja potreba osoba sa invaliditetom, te o subjektivnim poteškoćama koje se javljaju u svakodnevnom životu osoba sa invaliditetom, a koje su potaknute negativnim stavovima i nerazumijevanjem okoline.

Iz tog razloga u ovoj Strategiji je posvećena posebna pažnja pitanju informacija, komunikacija i podizanja svijesti, kako bi osobe sa invaliditetom u najvećoj mogućoj mjeri i kada god je to moguće, samostalno kontrolirale uvjete vlastitog života i imale priliku za puno sudjelovanje u društvu.

CILJEVI

- Osobama sa invaliditetom osigurati pristup informacijama u dostupnim tehnikama, prilagođenim vrstama invaliditeta.
- Osobama sa invaliditetom osigurati prilike za ostvarivanje prava na slobodu izražavanja mišljenja.
- Podizati svijesti o pravima, sposobnostima i mogućim doprinosima osoba sa invaliditetom u svim oblastima života i rada.

MJERE

1. Uspostavljanje zakonodavnog okvira

Aktivnosti

- 1.1. Standardizacije terminologije o djeci i OSI.
- 1.2. Pripremanje i usvajanje zakona o uporabi Brajevog pisma.
- 1.3. Standardizacija znakovnog jezika.
- 1.4. Pripremanje i usvajanje zakona o uporabi znakovnog jezika.
- 1.5. Pripremanje i usvajanje zakona o tekstovima prilagođenim osobama s mentalnim i intelektualnim invaliditetom.
- 1.6. Praćenje primjene domaćeg zakonodavstva i usklađenosti sa međunarodnim standardima.

Rok: kraj 2012.

Nosioci aktivnosti: Federalno i kantonalna ministarstva za rad i socijalnu politiku

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Standardizirana terminologija o djeci i OSI
- Donesen zakon o uporabi Brajevog pisma
- Standardiziran znakovni jezik
- Donesen zakon o uporabi znakovnog jezika
- Donesen zakon o tekstovima prilagođenim osobama s intelektualnim invaliditetom

2. Osigurati mehanizme dostavljanja informacija osobama sa invaliditetom, roditeljima i starateljima

Aktivnosti

- 2.1. Sve informacije od značaja za biopsihosocijalno funkcioniranje osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji osigurati u dostupnom formatu.
- 2.2. Utvrditi minimalnu i optimalnu razinu neophodnih informacija za osobe sa invaliditetom i njihove obitelji.
- 2.3. Uvesti obvezu nadležnih institucija, organizacija i drugih subjekata da neophodne informacije osiguraju u dostupnom formatu.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, općine

Sunosoci aktivnosti: Sva ministarstva na županijskoj i federalnoj razini čija oblast je od značaja za kvalitetan život osoba sa invaliditetom, OOSI

Indikatori provedbe:

- % značajnih informacija od značaja za biopsihosocijalno funkcioniranje osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji koje su dostupne u različitim formatima prilagođenim osobama sa invaliditetom
- Broj (raznovrsnost) formata u kojima su ove informacije dostupne
- Ustanovljen standard neophodnih informacija u dostupnom formatu
- Broj institucija koje osiguravaju informacije u dostupnom formatu
- % institucija koje bi bile u mogućnosti značajne informacije dostaviti u različitim formatima

3. Podizanje svijesti kroz primjenu prilagođene komunikacije.

Aktivnosti

- 3.1. Osigurati praksu u odgojno-obrazovnim, zdravstvenim, kulturnim i socijalnim institucijama, ustanovama i organizacijama da u okviru svojih aktivnosti rade na podizanju svijesti po pitanju invaliditeta, vodeći računa o specifičnostima dobi i spola.
- 3.2. Osigurati prilagođavanje medijskih sadržaja i prostora u medijima, sa standardima koji su prisutni u medijima zemalja Evropske unije.
- 3.3. Osigurati da telekomunikacije, komunikacijske, elektronske i druge suvremene tehnologije budu pristupačne osobama sa invaliditetom.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, federalno i županijska ministarstva zdravstva, federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, federalno i županijska ministarstva prometa i komunikacija

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj odgojno-obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih i socijalnih institucija koje rade na podizanju svijesti po pitanju invaliditeta, vodeći računa o specifičnostima dobi i spola.
- Broj provedenih aktivnosti podizanja svijesti
- % sadržaja koje afirmativno predstavljaju osobe sa invaliditetom u medijima
- % medijskog prostora koji je dostupan u formatima prilagođenim osobama sa invaliditetom.
- % u kojem se telekomunikacijske, komunikacijske, elektronske i druge suvremene tehnologije učinjene dostupnim osobama sa invaliditetom

4. Promovirati ljudska prava osoba sa invaliditetom među nosiocima vlasti ali i populacijom osoba sa invaliditetom

Aktivnosti

- 4.1. Distribuirati Europsku socijalnu povelju što većem broju relevantnih institucija Federacije BiH i organizacija osoba sa invaliditetom.
- 4.2. Educirati relevantne službe na svim razinama o pravima osoba sa invaliditetom, u prvom redu o pravima propisanim Konvencijom UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i EU socijalnom poveljom.
- 4.3. Educirati i osnaživati osobe sa invaliditetom da traže poštivanje i realizaciju svojih prava propisanih međunarodnim dokumentima.

Rok: 2011. i kontinuirano

Nosioци aktivnosti: Ministarstvo pravde FBiH, Vlada Federacije BiH, Komisija za ljudska prava Parlamenta Federacije BiH

Sunosioци aktivnosti: OOSI i druge NVO koje se bave ljudskim pravima

Indikatori provedbe:

- Broj institucija Federacije BiH i OOSI kojima je Europska socijalna povelja distribuirana
- Europska socijalna povelja distribuirana u prilagođenim formatima različitim OOSI
- Broj edukacija održanih ta relevantne službe na svim razinama vlasti o pravima osoba sa invaliditetom.
- Broj i geografska raspoređenost OOSI koji su educirani o pravima osoba sa invaliditetom i načinima njihove realizacije

9. SUDJELOVANJE U JAVNOM, KULTURNOM I POLITIČKOM ŽIVOTU

Izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom podrazumijeva stvaranje prava i uvjeta da osobe sa invaliditetom budu u potpunosti uključene u društvo, što obuhvata i sudjelovanje u javnom, kulturnom i političkom životu.

Osobe sa invaliditetom moraju biti prisutne na mjestima i u prilikama gdje se donose odluke, ne samo koje se odnose na njihov položaj već i na odluke od značaja za društvo. To znači neophodnost uključivanja osoba sa invaliditetom u političke partije i pozicije političkog djelovanja i odlučivanja.

U pogledu ovog pitanja situacija u Federaciji BiH je izuzetno diskriminirajuća. Osoba sa invaliditetom u politici gotovo da i nema, a pogotovo ih nema na pozicijama koje se dodjeljuju na političkoj osnovi, što znači da ih nema u situacijama u kojima se donose odluke. Ovdje jeste problem i do osobnih afiniteta, spremnosti i kapaciteta osoba sa invaliditetom da se uključe, ali sveukupan ambijent za takve poduhvate i nije ohrabrujući.

Kulturne manifestacije su nedostupne osobama sa invaliditetom usljed različitih barijera (arhitektonskih, informacijskih, komunikacijskih, itd.), ali presudne su društvene barijere. Organizatori ovih manifestacija ne vode računa o potrebama osoba sa invaliditetom, a pogotovo ne pružaju priliku osobama sa invaliditetom da same nastupaju u takvim prilikama i pokažu svoje sposobnosti i talente.

Da bi osobe sa invaliditetom mogle sudjelovati u kulturnim aktivnostima na ravnopravnoj osnovi, država mora osigurati uvjete u kojima će moći predstavljati svoje kreativne, umjetničke i intelektualne sposobnosti. Polazište uključivanja osoba sa invaliditetom je podizanje društvene svijesti o raznolikostima i vrijednostima takvih kulturnih aktivnosti.

Također, neophodno je podržavati potpunu neovisnost u umjetničkom i kreativnom izražavanju, ali i osigurati finansijsku podršku svim oblicima kulturnog djelovanja osoba sa invaliditetom.

CILJEVI

- Stvaranje uvjeta za učešće osoba sa invaliditetom, pogotovo žena sa invaliditetom, u svim oblicima javnog, političkog i kulturnog života.
- Osigurati uvjete za neometano uživanje pasivnog i aktivnog biračkog prava za sve osobe sa invaliditetom.
- Podsticati osobe sa invaliditetom da uzmu učešće u kulturnom životu.
- Omogućiti osobama sa invaliditetom pristup kulturnim ustanovama, praćenju svih kulturnih sadržaja kao i pristup kulturnoj baštini Federacije BiH.

MJERE

1. Pratiti i kontinuirano poboljšavati uvjete pod kojim osobe sa invaliditetom, a posebice žene sa invaliditetom, učestvuju u javnom i političkom životu na svim razinama

Aktivnosti

- 1.1. Napraviti analizu postojećeg stanja kao i analizu relevantnog zakonskog okvira.
- 1.2. Izraditi program neophodnih promjena za osiguranje sudjelovanje osoba sa invaliditetom u javnom i kulturnom životu.
- 1.3. Postupno uvoditi promjene programom.
- 1.4. Promovirati i poticati važnost sudjelovanja osoba sa invaliditetom u javnom i političkom životu.
- 1.5. Osnaživati žene sa invaliditetom da aktivno uzmu učešću u javnom i političkom životu.
- 1.6. Provoditi kampanje kojima će se uklanjati predrasude u svezi osoba sa invaliditetom.
- 1.7. Izmjenom Izbornog zakona osigurati odgovarajuću zastupljenost OSI na svim razinama zakonodavne vlasti.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Izborna Komisija Federacije BiH, Gender Centar Federacije BiH

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Sačinjene analize postojećeg stanja i zakonskog okvira
- % osoba sa invaliditetom koji uzimaju učešće u javnom i političkom životu, razvrstan po spolu
- % osoba sa invaliditetom koji participiraju u zakonodavnoj vlasti, razvrstan po spolu
- Broj provedenih kampanja koje za cilj imaju uklanjanje predrasuda u svezi OSI
- Usvojena izmjena Izbornog zakona

2. Osigurati okruženje u kojem će osobe sa invaliditetom sudjelovati u radu političkih partija, političkom životu i procesima odlučivanja na svim razinama na ravnopravnim osnovama sa drugim građanima/kama

Aktivnosti

- 2.1. Poticati i osnaživati osobe sa invaliditetom da se na različite načine i na različitim razinama aktivno uključuju u javni i politički život.
- 2.2. Istražiti potrebu za uvođenjem afirmativnih akcija /pozitivne diskriminacije / u odnosu na osobe sa invaliditetom, pogotovo žene, kako bi se stvorili jednaki uvjeti za sudjelovanje ove populacije u političkom i javnom životu.
- 2.3. U suradnji sa organizacijama osobe sa invaliditetom izraditi plan djelovanja koji će za cilj imati efikasnije uključivanje osoba sa invaliditetom u procese odlučivanja i politički život.
- 2.4. Poticati političke partije i javne službe da relevantne informacije i dokumenti budu u dostupnim formatima za osobe sa invaliditetom.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Izborna Komisija Federacije BiH, Gender Centar Federacije BiH

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj kampanja osnaživanja osoba sa invaliditetom da se na različite načine uključe u javni i politički život i njihova geografska raspoređenost
- % OSI uključenih u javni i politički život na različitim razinama , razvrstan po spolu
- Izrađen plan djelovanja za uključivanje osoba sa invaliditetom u sve segmente života
- % javnih službi i političkih partija koje su u mogućnost relevantne informacije dostaviti u formatima prilagođenim osobama sa invaliditetom.

3. Uklanjanje barijera koje osobe sa invaliditetom onemogućavaju u uživanju aktivnog i pasivnog biračkog prava

Aktivnosti

- 3.1. Napraviti analizu zakonskog okvira koji regulira ovu oblast.
- 3.2. Uskladiti zakonski okvir sa međunarodnim standardima.
- 3.3. Izraditi plan uklanjanja barijera u ostvarivanju pasivnog i aktivnog biračkog prava i osigurati njegovo provođenje prava.
- 3.4. Kontinuirano pratiti ostvarivanje ovog prava i otklanjanja barijera.
- 3.5. Osigurati informacije o biračkom pravu, i ostvarivanju tog prava, u formatima dostupnim svim osobama sa invaliditetom.
- 3.6. Istražiti mogućnosti različitih vrsta glasanja (kao što su, elektronsko glasanje, glasanje putem pošte i sl.).

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosoci aktivnosti: Gender Centar Federacije BiH

Indikatori provedbe:

- Napravljena analiza zakonskog okvira
- Zakon usklađen sa međunarodnim standardima
- % OSI koji ravnopravno sudjeluju u svim izbornim aktivnostima
- Broj formata u kojima su dostupne informacije o biračkom pravu

4. Osigurati i podupirati programe koji potiču umjetničke i kreativne aktivnosti OSI

Aktivnosti

- 4.1. Napraviti analizu dostupnosti ustanova koje obrazuju umjetnički kadar OSI.
- 4.2. Otkloniti arhitektonske i druge barijere koje ometaju slobodno uključivanje OSI u njihov rad.
- 4.3. Podupirati razvoj umjetničkog afiniteta pogotovo među djecom da invaliditetom.
- 4.4. Poticati udruživanje osoba sa invaliditetom u organizacije/udruženje koja se bave i promoviraju kulturne aktivnosti.
- 4.5. Uključivati udruge osoba sa invaliditetom u kulturne manifestacije i promovirati značaj njihovog uključivanja.
- 4.6. Medijski pratiti rad udruga osoba sa invaliditetom i na adekvatan način promovirati ga u javnosti.

Rok: 2013.

Nosoci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke

Sunosoci aktivnosti: OOSI, Kulturne ustanove u Federaciji BiH

Indikatori provedbe:

- % udruge OSI koji se bave kulturom
- Napravljena analiza o dostupnosti ustanova
- % objekata kulture pristupačno osobama sa invaliditetom.
- Broj programa koji potiču razvoj umjetničkih afiniteta među djecom sa invaliditetom

- % kulturnih manifestacija na kojima OOSI aktivno učestvuju
- % medijskog prostora posvećenog praćenju kulturnih aktivnosti osoba sa invaliditetom.
- Financijska sredstva koja se izdvajaju za poticanje umjetničkih i kreativnih aktivnosti OSI.

5. Otklanjanje barijera koje onemogućavaju pristup osoba sa invaliditetom kulturnim ustanovama i kulturnoj baštini

Aktivnosti

- 5.1. Napraviti analizu postojećeg stanja barijera u kulturnim ustanovama za osobe sa invaliditetom.
- 5.2. Pripremiti program otklanjanja barijera koje osobe sa invaliditetom onemogućavaju u pristupu kulturnim ustanovama i kulturnoj baštini.
- 5.3. Osigurati postepenu primjenu plana.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke.

Sunosoci aktivnosti: OOSI, Kulturne ustanove u Federaciji BiH

Indikatori provedbe:

- Postojeće stanje analizirano.
- kulturnih ustanova uvedena komunikacijska sredstva za slijepe i gluhe i nagluhe

6. Prilagođavanje kulturnih sadržaja osobama sa invaliditetom, vodeći računa o kvaliteti, kvantitetu i širokoj dostupnosti tih sadržaja

Aktivnosti

- 6.1. Analizirati dostupnost kulturnih sadržaja prilagođenih osobama sa invaliditetom, s osobitim naglaskom na slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe, i osobe sa mentalnim i intelektualnim invaliditetom.
- 6.2. Na temelju analize napraviti plan prioritarnog prilagođavanja sadržaja.
- 6.3. Promicati važnost dostupnosti kulturnih sadržaja za osobe sa invaliditetom.
- 6.4. Povećavati broj bibliotečnog materijala na Brajevom pismu, uvećanom tisku, audio formatu i pojednostavljenom tekstu poboljšati njegovu dostupnost osobama sa invaliditetom.
- 6.5. Angažirati tumača znakovnog jezika i titlovati video sadržaje.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke.

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Napravljena analiza.
- Napravljen plan prioriteta.
- Broj kampanja koje promoviraju važnost dostupnosti kulturnih sadržaja za OSI.
- Povećana dostupnost i raznolikost bibliotekarskog fonda za slijepe širom Federacije BiH.
- Broj titlovanih TV emisija i emisija sa tumačem znakovnog jezika.

10. ISTRAŽIVANJE I RAZVOJ

Preduvjet za kreiranje politike i rješenja problema u oblasti invalidnosti jesu odgovarajući podaci o osobama sa invaliditetom. Svi relevantni međunarodni dokumenti koji tretiraju pitanja invalidnosti ističu potrebu vođenja podataka o osobama sa invaliditetom, multisektoralnog i multidisciplinarnog istraživanja stanja u oblasti invalidnosti, te planiranja

potpore na bazi takvih podataka. Također, raspolaganje odgovarajućim podacima o invaliditetu preduvjet je za planiranje i pripremanje preventivnih mjera i programa.

Rezultati istraživanja stanja u oblasti invalidnosti u BiH provedenog za potrebe pripreme ove Strategije pokazala su da evidenciju svojih korisnika vode institucije u svim oblastima, ali kroz različite forme, sa različitim parametrima (školski dnevnik, zdravstveni karton, evidencija po projektima, djelovodnik, interne evidencije, interni protokol, karton socijalnog radnika...), s obzirom da nemaju zakonsku obvezu evidentiranja, niti propisane obrasce vođenja podataka.

Na razini Federacije BiH ne postoji institucija koja sustavno prati i evidentira podatke o osobama sa invaliditetom, niti usuglašena i jedinstvena metodologija o evidentiranju i praćenju postojećih i novootkrivenih slučajeva, što ukazuje na slabu zainteresiranost za rano otkrivanje i evidentiranje razvojnih problema kod djece, kao i za sagledavanja realnog stanja u oblasti.

Utvrđeno stanje ukazuje na potrebe žurnog pristupa rješavanja ovog problema, jer Bosna i Hercegovina, odnosno njezini entiteti će morati davati relevantne odgovore i podatke institucijama Europske unije, a kako još uvijek nemamo niti jedan međunarodno uporediv podatak o osobama sa invaliditetom, početak treba biti usuglašavanje metodologije i donošenja odgovarajućih normativa i akata.

Postojeće baze nužno se moraju nadograditi i prilagoditi novim metodologijama i mogućnostima razmjene i objedinjavanja podataka o osobama sa invaliditetom. Također nužno je uvođenje centralnog registra o osobama sa invaliditetom, gdje bi bili ažurirani podaci iz svih sektora (opći podaci, podaci o invaliditetu, socijalni i zdravstveni status, obrazovni, radni status,...).

CILJEVI

- Razvijati praksu istraživanja stanja u oblasti invalidnosti radi prikupljanja odgovarajućih informacija potrebnih za formuliranje i implementaciju politike u oblasti invalidnosti.
- Osigurati međunarodno usporedive podatke.
- Uspostavljanje multidisciplinarnog pristupa istraživanja stanja u oblasti invalidnosti.
- Osigurati relevantne i korisne informacije osobama sa invaliditetom i drugima, koje će biti dostupne sukladno zakonom definiranom zaštitom podataka i poštivanju privatnosti osoba sa invaliditetom.

MJERE

1. Propisima regulirati obvezu istraživanja stanja u oblasti invalidnosti

Aktivnosti

- 1.1. Pripremiti i donijeti propise koji obvezuju institucije i organizacije nadležne za oblast invalidnosti da provode istraživanja stanja u oblasti invalidnosti u području za koje su nadležne.
- 1.2. Napraviti plan potrebnih istraživanja, uključujući dinamiku i rokove izvršavanja.

Rok: 2012.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i županijska ministarstva za pitanja boraca, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva prostornog uređenja i okoliša, službe za zapošljavanje na svim razinama

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Usvojeni propisi koji reguliraju obvezu istraživanja stanja u oblasti invalidnosti.

- Broj dostupnih istraživanja koja se provode periodično.

2. Osigurati kreiranja politika i rješenja na bazi rezultata istraživanja

Aktivnosti

2.1. Ustanoviti pravilo da politike i rješenja problema u oblasti invalidnosti budu definirana na bazi rezultata relevantnih istraživanja.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku,

Sunosoci aktivnosti: Resorna federalna i županijska ministarstva svako iz svoje nadležnosti.

Indikatori provedbe:

- Broj politika i rješenja koje su donesene sukladno provedenim istraživanjima

3. Metodologiju istraživanja i prikupljanja podataka o osobama sa invaliditetom definirati prema međunarodno prihvaćenim standardima

Aktivnosti

3.1. Pripremiti i donijeti listu podataka koji se prate na međunarodnoj razini.

3.2. Analizirati postojeće baze podataka o osobama sa invaliditetom i utvrditi razinu informacija koje se vode na međunarodnoj razini.

3.3. Dograditi ili izraditi softvere prema listi podataka koji se prate na međunarodnoj razini.

3.4. Softverski omogućiti vođenje i onih podataka koji su specifični za oblast i koji mogu biti od značaja za kreiranje politika i rješenja.

3.5. Uspostaviti jedinstvenu bazu podataka o osobama sa invaliditetom na razini Federacije BiH.

Rok: do kraja 2012. i kontinuirano.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i županijska ministarstva za pitanja boraca, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, Federalni i županijski zavodi za javno zdravstvo, Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva prostornog uređenja i okoliša, službe za zapošljavanje na svim razinama

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Usvojena lista podataka koji se prate na međunarodnoj razini.
- Uklonjene manjkavosti postojećih baza podataka o osobama sa invaliditetom.
- % podataka iz uspostavljenih baza koji su međunarodno usporedivi
- Obim korisnih podataka koji se mogu dobiti iz baze.
- Uspostavljena jedinstvena baza podataka o OSI na razini FBiH

4. Razvijati multidisciplinarni pristup istraživanja stanja u oblasti invalidnosti i poticati suradnju relevantnih institucija i organizacija na provođenju istraživanja

Aktivnosti

4.1. Uspostaviti koordinaciju institucija i organizacija koja će biti zadužena za istraživanja u oblasti invalidnosti.

4.2. Organizirati i provoditi istraživačke studije za oblast invalidnosti, koje će obuhvatati različite oblasti i vrste invalidnosti, na lokalnoj, regionalnoj, državnoj razini uključiti se u međunarodne projekte istraživanja invaliditeta.

4.3. Publikovati studije istraživanja u relevantnim domaćim i međunarodnim stručnim i naučnim časopisima.

4.4. Poticati visokoobrazovne institucije da u okviru stručnih i naučnih istraživanja uvedu teme iz oblasti invalidnosti.

- 4.5. Organizirati i podržavati učešće na naučnim i stručnim skupovima na kojima se prezentiraju istraživanja stanja u oblasti invalidnosti i informacije relevantne za istraživanja, razvijanje znanja i iskustava.

Rok: do kraja 2012.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i županijska ministarstva za pitanja boraca, federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva prostornog uređenja i okoliša, službe za zapošljavanje na svim razinama

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Broj funkcionalnih koordinacija nadležnih institucija i organizacija za istraživanje stanja u oblasti invalidnosti;
- Broj istraživačkih studija za oblast invalidnosti
- Razina obuhvatnosti istraživačkih studija
- Broj publikovanih studija objavljenih u domaćim i stranim naučnim časopisima
- Broj naučnih i stručnih radova u visokoobrazovnim institucijama na temu invaliditeta
- Broj organizovanih naučnih i stručnih skupova ili učešća na istim

5. Osigurati prikupljanje i vođenje sveobuhvatnih podataka o osobama sa invaliditetom, njihovu distribuciju sukladno zakonom definiranom zaštitom podataka i poštivanja privatnosti osoba sa invaliditetom, te ih učiniti dostupnim osobama sa invaliditetom i drugim zainteresiranim subjektima

Aktivnosti

- 5.1. Kreirati Web stranicu na kojoj će se objavljivati rezultati istraživanja, istraživačke teme i koja će biti odgovarajući komunikacijski prostor za osobe sa invaliditetom, istraživače stanja u oblasti invalidnosti i druge zainteresirane subjekte.
- 5.2. Sukladno UN preporukama u okviru popisa stanovništva Bosne i Hercegovine 2012. godine uključiti pitanja o osobama sa invaliditetom.
- 5.3. U opća istraživanja, statističke i administrativne podatke uključiti i podatke o osobama sa invaliditetom i javno ih publicirati.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, Federalno i županijska ministarstva za pitanja boraca, Federalno i županijska ministarstva obrazovanja i nauke, Federalno i županijska ministarstva zdravstva, Federalno i županijska ministarstva kulture i sporta, Federalno i županijska ministarstva prostornog uređenja i okoliša, službe za zapošljavanje na svim razinama.

Sunosoci aktivnosti: OOSI

Indikatori provedbe:

- Brojnost posjeta na web stranici
- Popis stanovništva sadržava podatke o osobama sa invaliditetom
- % općih istraživanja, statističkih i administrativnih podataka koji sadržavaju podatke o OSI.

11. ORGANIZACIJE OSOBA SA INVALIDITETOM

U cilju ostvarivanja boljeg položaja i zaštite osoba sa invaliditetom i zadovoljavanja njihovih potreba, ovisno od vrste i stupnja invalidnosti, članak 51 do 53 Zakona o osnovama

socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, broj 36/99), predviđa mogućnost osnivanja udruga osoba sa invaliditetom kao udruga građana.

Udruge i savezi čije je područje djelovanja cijela Bosna i Hercegovina organiziraju se prema Zakonu o udrugama i fondacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01 i 42/03). Udruge i savezi čije je područje djelovanja Federacija Bosne i Hercegovine ili županije organiziraju se sukladno Zakonu o udrugama i fondacijama FBiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02). Također je predviđeno da nadležni organi Federacije i županijski organi u utvrđivanju politike za ostvarivanje programa socijalne zaštite ostvaruju suradnju sa udrugama osoba sa invaliditetom.

Prema podacima Federalne agencije za statistiku od siječnja 2007. godine u Federaciji BiH je registrirano 354 udruga, saveza ili organizacija koje se bave pitanjima invaliditeta. Temeljni cilj njihovog djelovanja je da uspostavljenom strukturom organizacija na širem području Federacije BiH (u nekim slučajevima na cjelokupnom teritoriju FBiH), provode aktivnosti zadovoljenja potreba i interesa svojih članova. Ostale udruge od gore navedenog broja djeluju na razini županija ili općina.

Većina udruga (organizacija osoba sa invaliditetom) udružena je u saveze i to: općinske organizacije u županijske saveze, županijski savezi i udruženja u federalne saveze, a neke osobe sa invaliditetom su uspjele formirati i krovne organizacije na razini Bosne i Hercegovine. Također, dio krovnih organizacija, po vrsti invalidnosti, učlanjene su u balkanske, europske i svjetske asocijacije.

U radu saveza postoje određeni oblici zajedničkog djelovanja, tako da je 9 saveza osnovalo združeno, neformalno tijelo - Koordinacioni odbor saveza invalidskih udruga, putem kojeg zajednički iniciraju rješavanje vrlo složenih problema i položaja osoba sa invaliditetom.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ima redovnu suradnju kako sa ovim savezima pojedinačno, tako i sa koordinacionim tijelom. Preko transfera ovog ministarstva financira se osnovna djelatnost saveza udruga osoba sa invaliditetom, a udruge osoba sa invaliditetom koje su registrirane na županijskom ili općinskom nivou financiraju se iz proračuna sa tih razina vlasti. Međutim, za organizacije na razini države ni u jednom proračunu sredstva nisu osigurana.

U 2008. godini iz Proračuna Federacije BiH izdvojeno je *450.000,00 KM* i raspoređeno za 17 saveza i udruga osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH u svrhu financiranja osnovnih aktivnosti većine organizacija neratnih invalida i civilnih žrtava rata. Iako je ovakav način financiranja nepovoljan i nedostatan za organizacije osoba sa invaliditetom, do iznalaženja trajnijeg rješenja, predstavlja jedini način potpore ovom dijelu nevladinog sektora. Važno je napomenuti da u 2009. godini u Proračunu Federacije BiH nisu planirana sredstva za financiranje rada ovih organizacija.

Financiranje socijalno-humanitarnih djelatnosti iz sredstava lutrije i igara na sreću usvojeno je kao najlogičnije rješenje u većini zemalja svijeta, u susjednim zemljama, pa i u Republici Srpskoj. Imajući u vidu značaj organizacija osoba sa invaliditetom u sustavu socijalne zaštite i razvoju civilnog društva, ovo ministarstvo je više puta iniciralo izmjene postojećeg Zakona o igrama na sreću („Službene novine FBiH“, broj 1/02) u nastojanju da se omogući financiranje organizacija osoba sa invaliditetom iz ovih izvora.

Jedan od osnovnih problema u organizovanju, radu i egzistenciji saveza osoba sa invaliditetom jeste nepostojanje zakona o organizacijama osoba sa invaliditetom, što ove saveze dovodi u istu ravan sa svim ostalim (hobističkim) organizacijama koje se registriiraju prema Zakonu o udrugama i fondacijama („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02).

Pored saveza tzv. neratnih invalida u Federaciji BiH postoje i dva saveza osoba sa invaliditetom nastalim kao posljedica rata u BiH. To su Unija civilnih žrtava rata i Savez RVI BiH.

Unija civilnih žrtava rata je egzistirala i prije rata u BiH i okupljala je civilne žrtve II svjetskog rata. Savez ratnih vojnih invalida utemeljen je prema Zakonu o udruženjima ratnih vojnih invalida, porodica šehida i poginulih boraca i demobiliziranih boraca („Službeni list RBiH“, br. 33/95 i 37/95) 1994. godine kao Savez od posebnog interesa za BiH i vrlo brzo su u svim općinama osnovane lokalne organizacije RVI. Uloga organizacija RVI je da pružaju podršku ranjenim i oboljelim pripadnicima Oružanih snaga BiH i članovima njihovih obitelji, te da kroz suradnju sa institucijama vlasti djeluje na osiguranje sustavnih rješenja za braniteljsku populaciju. Financijska sredstva za rad organizacija RVI na svim razinama su osigurana, ali je za razliku od izvještavanja drugih nevladinih organizacija i udruga osoba sa invaliditetom koja se financiraju iz proračuna, financijsko izvještavanje i transparentnost rada RVI veoma uređeno.

Potporna organizacija osoba sa invaliditetom i općenito nevladinog sektora u oblasti socijalne zaštite je veoma značajna i treba je razvijati, ne samo zbog jačanja civilnog društva kao važnog parametra razvijenog svijeta, već i zbog proširivanja kruga potpore za osobe sa invaliditetom. Nevladin sektor je značajan resurs za različite vrste servisa i usluga koje u sustavu socijalne zaštite u Federaciji BiH treba početi razvijati.

CILJEVI

- Osigurati pravne, materijalne, financijske i druge pretpostavke za osnivanje, rad i razvijanje organizacija osoba sa invaliditetom.
- Jačati kapacitete organizacija osoba sa invaliditetom
- Osigurati uvjete za participativno učešće organizacija OSI u procesima od značaja za OSI.

MJERE

1. Donošenje zakona o organizacijama osoba sa invaliditetom kojem će se osigurati reprezentativnost organizacija

Aktivnosti

- 1.1. Pripremiti i donijeti zakon o organizacijama osoba sa invaliditetom.
- 1.2. Utvrditi mehanizme praćenja rada organizacija osoba sa invaliditetom.
- 1.3. Osigurati transparentnost rada kroz dostavu izvještaja nadležnim institucijama.

Rok: 2012.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku

Sunosoci aktivnosti: Općine, ustanove socijalne zaštite i OOSI

Indikatori provedbe:

- Usvojen Zakon o organizacijama osoba sa invaliditetom
- Mehanizmi praćenja rada organizacija osoba sa invaliditetom se primjenjuju
- % dostavljenih izvještaja nadležnim institucijama.

2. Osigurati sredstva u proračunima na svim razinama koji će omogućiti rad i razvoj organizacija osoba sa invaliditetom

Aktivnosti

- 2.1. Uspostaviti procedure i kriterije za dodjelu i praćenje utroška.

Rok: 2011.

Nosioci aktivnosti: Federalno i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku, općine

Indikatori provedbe:

- % izdvojenih sredstva
- % transparentnog opravdanja utroška

3. Poticanje stručnog usavršavanja i edukacije zaposlenih i članova organa upravljanja u organizacijama osoba sa invaliditetom u svrhu sticanja razvojnih kapaciteta i vještina pružanja podrške članstvu

Aktivnosti

3.1. Organizovanje predavanja, okruglih stolova i seminara na kojima bi predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom imali priliku naučiti i/ili prenijeti korisno iskustvo u svrhu jačanja kapaciteta i razvijanje vještina.

Rok: 2013.

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i županijska ministarstva za rad i socijalnu politiku

Sunosioци aktivnosti: Općine, OOSI i druge nevladine organizacije

Indikatori provedbe:

- Broj edukativnih predavanja, okruglih stolova i seminara
- Broj educiranih članova OOSI

4. Uspostavljanje mješovitih stalnih tijela za pitanja invaliditeta pri vladama na svim razinama

Aktivnosti

- 4.1. Stvaranje zakonodavne pretpostavke za utemeljenje ovih tijela.
- 4.2. Donošenje odluke o utemeljenju ovih tijela.
- 4.3. Izbor i imenovanje članova.
- 4.4. Formuliranje poslova i obveza ovih tijela.
- 4.5. Programi edukacije članova ovih tijela.

Rok: 2012.

Nosioci aktivnosti: Vlada Federacije BiH i županijske vlade

Indikatori provedbe:

- Utemeljen zakonski okvir
- Utemeljena mješovita stalna tijela
- % procesa odlučivanja u koja su ova tijela bila aktivno uključena

12. MEĐUNARODNA SURADNJA

Međunarodna suradnja je proces koji se u suvremeno doba razvija u svim područjima društvenih odnosa pa i u oblasti invalidnosti. Osamdesetih godina 20. vijeka stvoren je veoma stabilan pokret osoba sa invaliditetom koji okuplja članice velikog broja europskih i svjetskih zemalja i koji je od svog nastanka do danas izborio da se u većini razvijenih zemalja i članicama Europske unije pitanje invaliditeta integriše u sve društvene procese.

Imajući u vidu potrebe osoba sa invaliditetom i njihovu povećanu osjetljivost socijalnog isključivanja, potrebno je posvetiti pažnju uključivanja i djelovanja organizacija osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH na međunarodnoj razini, te uspostavljanju i razvijanju svih oblika međunarodne suradnje.

Pored koristi za organizacije osoba sa invaliditetom i njihove članove, važnost ovih procesa je i u pružanju prilike za aktivan doprinos međunarodnim aktivnostima od strane pokreta osoba sa invaliditetom Federacije BiH. Takve prilike su dragocjen izvor za razvijanje kapaciteta, stjecanje iskustava i upoznavanje suvremenih dostignuća.

Aktivnostima na međunarodnoj razini, usvajanjem i praktičnom primjenom međunarodnih dokumenata koji se tiču osoba sa invaliditetom, usklađivanjem nacionalnog zakonodavstva, Bosna i Hercegovina i njezini entiteti će pokazati spremnost pridruživanja Europskoj uniji.

Uz to, važno je učiniti napore i u prezentaciji vlastitih iskustava sa invaliditetom (Bosna i Hercegovina je jedna od zemalja sa najvećim postotkom osoba sa invaliditetom što je posljedica rata u Bosni i Hercegovini). Neophodno je uključiti stručnjake da se bave ovom problematikom i da šire znanje iz ovog područja, te da svi relevantni akteri (institucije vlasti, organizacije osoba sa invaliditetom, stručnjaci) aktivnije djeluju u međunarodnoj suradnji i širenju informacija o stanju i načinu zaštite prava osoba s invaliditetom u zemlji i svijet u.

CILJEVI

- Uspostaviti zakonski okvir sukladno svim relevantnim međunarodnim dokumentima, uključujući Konvenciju UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i Europsku socijalnu povelju.
- Podržavati i provoditi međunarodnu suradnju kako u okviru javnog sektora tako i NVO sektora.

MJERE

1. Harmonizirati relevantne zakone u Federaciji BiH sa međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima

Aktivnosti

- 1.1. Zagovarati što žurniju ratifikaciju Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom od strane BiH.
- 1.2. Napraviti analizu relevantnog zakonskog okvira kako bi se utvrdila njegova usklađenost sa međunarodnim standardima.
- 1.3. Usklađivanje zakonodavstva sa međunarodnim standardima.
- 1.4. Pri kreiranju zakonskih rješenja poštivati preporuke komiteta UN-a koje se tiču OSI.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Federalno ministarstvo pravde i Federalna ministarstva, svako iz svoje oblasti

Sunosoci aktivnosti: OOSI i druge NVO koje se bave ljudskim pravima

Indikatori provedbe:

- Ratificirana Konvencija UN-a o pravima osoba sa invaliditetom
- % zakonodavstva usklađenog sa međunarodnim standardima
- % preporuka komiteta UN-a koje su ispoštovane pri izradi zakonskog okvira u FBiH

2. Osigurati i podržati članstvo organizacija OSI u međunarodnim asocijacijama

Aktivnosti

- 2.1. Pružiti finansijsku i drugu potporu za učešće u međunarodnim asocijacijama.
- 2.2. Podržati organiziranje skupova, sastanaka i konferencija u Federaciji BiH sa međunarodnim učešćem.

Rok: 2013. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Svako nadležno federalno i županijsko ministarstvo za aktivnost iz svoje oblasti

Indikatori provedbe:

- % finansijskih izdvajanja za učešće u međunarodnim asocijacijama
- Broj skupova, sastanka i konferencija sa međunarodnim učešćem

3. Podržavati međunarodnu suradnju organizacija OSI i institucija Federacije BiH sa međunarodnim partnerima

Aktivnosti

- 3.1. Osigurati sredstva za poticanje suradnje na regionalnoj i međunarodnoj razini.
- 3.2. Sudjelovati u razmjeni iskustava, dobrih praksi i informacija.
- 3.3. Pratiti relevantne događaje na međunarodnoj razini i o tome obavještavati OSI i relevantne vladine institucije.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, resorna ministarstva.

Sunosoci aktivnosti: Udruge OSI i druge NVO koje se bave ljudskim pravima

Indikatori provedbe:

- % finansijskih izdvajanja za poticanje suradnje na regionalnoj i međunarodnoj razini.
- broj aktivnosti koji se tiču razmjene iskustva, informacija i dobrih praksi na međunarodnoj razini.
- broj aktivnosti na obavještavanju OOSI i relevantnih vladinih institucija o događanjima na međunarodnoj razini

4. Uključiti pitanja od važnosti za OSI u sve međunarodne razvojne programe koji se realiziraju u Federaciji BiH

Aktivnosti

- 4.1. U svim programima međunarodne suradnje, kada je to moguće, poštivati ciljeve i mjere navedene u ovoj Strategiji.
- 4.2. Uključiti organizacije OSI u ove vidove suradnje.
- 4.3. Poštivati obveze iz međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima pri izradi razvojnih programa.

Rok: 2012. i kontinuirano

Nosioci aktivnosti: Vlada Federacije BiH, resorna ministarstva, svako u svojoj nadležnosti

Indikatori provedbe:

- % programa međunarodne suradnje koji su poštovali ciljeve i mjere ove Strategije
- Broj, raznovrsnost i geografska raspoređenost OOSI koje su bile uključene u ove oblike suradnje.
- % razvojnih programa koji poštuju obveze iz međunarodnih dokumenata.

PRAĆENJE I REVIZIJA STRATEGIJE

Vlada Federacije BiH će do utemeljenja Ureda Vlade Federacije BiH za pitanje invaliditeta osigurati mehanizam za praćenje kroz šestomjesečno izvještavanje nadležnih nosioca aktivnosti na svim razinama vlasti o implementaciji Strategije.

Nakon utemeljenja, Ured će preuzeti obvezu praćenja primjene i predlaganja revizije Strategije, posebno:

- u odnosu na međunarodne obveze BiH u pogledu pitanja invaliditeta;
- U odnosu na Politiku u oblasti invalidnosti BiH;
- U odnosu na Strategiju.

U proces praćenje primjene Strategije neophodno je osigurati učešće OOSI.

Vlada Federacije BiH će po potrebi, a na inicijativu Ureda izvršiti reviziju Strategije.

OBRAZLOŽENJE

Temelj za donošenje Strategije za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom u Federaciji BiH 2011-2015, kako je u Uvodu navedeno, jeste Politika u oblasti invalidnosti u BiH, jedinstveni dokument u oblasti invalidnosti na razini države BiH, koji predstavlja novi politički pravac budućeg djelovanja u oblasti invalidnosti, usklađen sa međunarodnim normama i praksom zemalja članica Europske unije. Temeljna smjernica Politike u oblasti invalidnosti u BiH je povećanje socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom, s ciljem da se svim osobama sa invaliditetom omogući da dostignu najviši kvalitet životnog potencijala, poštovanja i digniteta, nezavisnosti, produktivnosti i jednakog učešća u društvu u najproduktivnijem i što pristupačnijem okruženju. Ovako postavljen cilj prevazilazi dosadašnju praksu i nameće potrebu multisektoralnog i multidisciplinarnog pristupa u kreiranju i implementaciji rješenja u svezi osoba sa invaliditetom.

Imajući u vidu postotak osoba sa invaliditetom u populaciji Federacije Bosne i Hercegovine, te njihov položaj u kojem su izraženi različiti oblici diskriminacije, kako sa osobama bez invaliditeta, tako i među osobama sa invaliditetom, kao i neodrživ model dosadašnjeg odnosa društva koji je uglavnom realiziran kroz socijalna davanja, priprema i donošenje ovog dokumenta za Vladu Federacije BiH je od osobitog značenja za uređivanje stanja u oblasti invalidnosti, te njegovo usklađivanje sa preuzetim obvezama kroz potpisane međunarodne norme i buduće obveze u procesu pridruživanja Europskoj uniji.

Polazeći od navedenog, Vlada Federacije BiH je na prijedlog Federalnog ministarstva rada i socijalne politike donijela Rješenje o utemeljenju multisektoralne Komisije za izradu ovog dokumenta (Rješenje o imenovanju Komisije za izradu Strategije i Plana akcije u oblasti invalidnosti u Federaciji BiH, broj 983/08 od 26.11.2008. godine „Službene novine Federacije BiH“, broj 77/08), u čijem sastavu su bili predstavnici Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva finansija/financija, Federalnog ministarstva zdravstva, Federalnog ministarstva prostornog uređenja, Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Federalnog ministarstva kulture i sporta, Federalnog ministarstva razvoja, poduzetništva i obrta, Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata, kao i predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom (ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata, koordinacioni odbor saveza civilnih invalida). Pored stručnjaka iz navedenih institucija i organizacija u pripremi dokumenta učestvovalo je i 15 neovisnih konsultanata, odnosno stručnjaka u oblasti invalidnosti koji su i sami osobe sa invaliditetom ili imaju iskustvo u radu sa osobama sa invaliditetom, te stručnjaka iz oblasti akademske zajednice.

Prilikom pripreme okvirnog sadržaja dokumenta članovi Komisije i konsultantske grupe su se složili da sadržaj Strategije po svojoj strukturi i oblasti djelovanja bude usklađen sa *Akcionim planom Vijeća Evrope za promovisanje prava i punog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba sa invaliditetom u Evropi 2006-2015.* (Vijeće Evrope. Rec(2006)5). U tom smislu u ovoj Strategiji definirani su ciljevi, mjere i aktivnosti, rokovi i nosioci aktivnosti u dvanaest oblasti koje su od interesa za osobe sa invaliditetom i to: Socijalna zaštita, Pristupačan život u zajednici i stanovanje, Zdravstvena zaštita, Odgoj i obrazovanje, Sport i rekreacija, Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje, Obitelj, Informacije, komunikacije, podizanje svijesti, Sudjelovanje u javnom, kulturnom i političkom životu, Istraživanje i razvoj, Organizacije osoba sa invaliditetom i Međunarodna suradnja.

Ciljevi, mjere i aktivnosti su formulirani na temelju identificiranih prepreka po oblastima koje osobe sa invaliditetom spriječavaju ili ograničavaju u ostvarivanju njihovih potreba i mogućnosti i koje ih dovode u neravnotežan položaj za puno i djelotvorno sudjelovanje u društvu, a do takvih podataka se došlo kroz više istraživanja stanja u oblasti

invalidnosti koja su provedena za potrebe pripreme Politike u oblasti invalidnosti u BiH i isti su bili relevantni i za ovaj dokument.

Za svaku oblast predloženo je usklađivanje postojećih ili donošenje nedostajućih propisa kako bi se stvorio odgovarajući zakonodavni okvir kao temelj unapređenja stanja u oblasti invalidnosti i razvoja novih pristupa usvojenih u međunarodnim normama i standardima. Pored uvažavanja temeljnih ljudskih prava, ovaj okvir treba osigurati individualni pristup u rješavanju pitanja od značaja za osobe sa invaliditetom, pristup koji afirmiše dostojanstven i ispunjen život u svim oblastima življenja u prilagođenim prilikama i sredini koja osobe sa invaliditetom uvažava kao ravnopravne i korisne članove društva, uz osjetljivost za njihove različite potrebe. U Strategiji je u potpunosti poštovan članak 3 Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom u kome su definirana Opća načela na kojima se zasniva Konvencija i to: Poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije, uključujući slobodu izbora i neovisnost osoba, Nediskriminacija, Puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo, Poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti, Jednakost mogućnosti, Pristupačnost, Jednakost muškaraca i žena, Poštivanja sposobnosti razvoja djece s invaliditetom i poštivanje prava djece s invaliditetom na očuvanje vlastitog identiteta. Također su poštovane Opće obaveze država potpisnica Konvencije, koje su predviđene člankom 4 Konvencije.

Zbog utvrđene potrebe za izgradnjom kapaciteta i podizanja svijesti, znanja i vještina u odnosu i radu sa osobama sa invaliditetom, te povećanja informiranosti o pravima i drugim važnim pitanjima samih osoba sa invaliditetom, u Strategiji su u svim oblastima planirane aktivnosti edukacije, razvijanja sistema dostupnih informacija, te programa kojima bi se postigao taj cilj, a zbog značaja ovom pitanju je posvećeno i posebno poglavlje - Informacije, komunikacije, podizanje svijesti.

Temeljno načelo Strategije, na kojem su predloženi ciljevi, mjere i aktivnosti, jeste multisektoralni pristup, što znači da je svaki nadležni organ i to na svim razinama vlasti odgovoran za položaj osoba sa invaliditetom u svojoj oblasti, tj. obvezan je provoditi predložene aktivnosti i mjere za svoju oblast ili donijeti vlastiti strateški dokument usklađen sa ovim strateškim dokumentom. Imajući u vidu složenost sustava vlasti u Federaciji BiH i podijeljenu nadležnost u većini oblasti između različitih razina vlasti za implementaciju predloženih ciljeva, mjera i aktivnosti bilo je neophodno formulisati posebno poglavlje „Opći ciljevi“, gdje su kroz pet predloženih ciljeva definirani mehanizmi za implementaciju aktivnosti koje su definirane u ovoj Strategiji. Naime, ova Strategija je temeljni dokument na temelju kojeg bi svako nadležno ministarstvo i sve razine vlasti trebali donijeti svoje operativne dokumente, strategije i planove akcije. Vodeći računa o obimu dokumenta koji proizilazi iz složenosti rješenja za pitanja invaliditeta i nemogućnosti da se ulazi u nadležnosti i načine rješavanja svih pojedinih odgovornih institucija i na svim razinama vlasti, a zbog potrebe da se osiguraju mehanizmi implementacije planiranog, predložena su prva četiri opća cilja.

Kako bi se osigurale koordinirane i usuglašene aktivnosti svih nadležnih institucija na implementaciji planiranih aktivnosti i utvrdili mehanizmi praćenja i revizije Strategije, predložen je peti opći cilj u kojem je planirano utemeljenje Ureda Vlade Federacije BiH za pitanja invaliditeta. Komisija je zaključila da bi bez takvog rješenja bilo teško voditi procese zacrtane u Strategiji, pratiti i usuglašavati aktivnosti, te izvještavati o postignutim ciljevima i identificirati moguću potrebu revizije.

Jedan od najvećih izazova u formulaciji rješenja i pravaca djelovanja ovog dokumenta bila je izrada financijske projekcije i izvora financiranja planiranih aktivnosti. Kako je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine imenovanu Komisiju zadužila za izradu Strategije i Plana akcije u oblasti invalidnosti u Federaciji BiH, Komisija je imala zadatak uraditi i taj dio posla. Međutim, imenovani članovi su se složili da je teško ulaziti u oblast financiranja u postojećim prilikama Proračuna Federacije BiH, ali i u definiranje financijskih obveza nižih razina vlasti.

Iz tog razloga, a uz stručno usuglašavanje sa predstavnikom Federalnog ministarstva financija/finansija, odlučeno je da se za strateške ciljeve planiraju aktivnosti, čime se ispunila obveza izrade Plana akcije, ali da se financijske projekcije ne rade, nego da se u Općim ciljevima Strategije definira obaveza svih nadležnih institucija da u svojim proračunima osiguraju financiranje i uvođenje posebnog proračunskog koda na kojem će se planirati potrebna financijska sredstva u 2011. godini, kao i da izrade vlastite planove akcije, a županijske općinske razine vlasti da izrade i svoje strategije i planove akcije. Treba imati u vidu da veći broj planiranih aktivnosti u svih 12 oblasti može da se realizira u okviru redovnih poslova i zadataka, kao što su analiza propisa, usklađivanje i izrada potrebnih propisa i drugih akata i praćenje njihove primjene, neka istraživanja i analize, suradnja svih odgovornih aktera i organizacija osoba sa invaliditetom, kao i određene aktivnosti na širenju informacija, prilagođene komunikacije i podizanja svijesti.

Sukladno proceduri, Nacrt ovog dokumenta upućen je na mišljenje Uredu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za zakonodavstvo i usklađenost sa propisima Evropske unije, Federalnom ministarstvu pravde, Federalnom ministarstvu finansija/financija, kao i svim federalnim ministarstvima koja su imala svoje predstavnike u Komisiji, kao i Federalnom ministarstvu prometa i komunikacija, Federalnom ministarstvu okoliša i turizma, Gender Centru Federacije Bosne i Hercegovine, Federalnom zavodu za programiranje razvoja, Zavodu za javno zdravstvo Federacije BiH, Federalnoj upravi civilne zaštite i Federalnom zavodu za zapošljavanje.

Ured Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za zakonodavstvo i usklađenost sa propisima Evropske unije, osim tehničkih primjedbi koje su uvažene, te primjedbe na naziv dokumenta što je također usvojeno, nije imao suštinskih primjedbi. Federalno ministarstvo pravde je imalo primjedbu na odgovornosti koje su mu bile planirane u Strategiji i te primjedbe su uvažene. Federalno ministarstvo zdravstva je imalo primjedbe na rokove izvršavanja planiranih aktivnosti ali je stav Komisije bio da se ostane pri predloženim rokovima. Federalni zavod za programiranje razvoja je dao mišljenje da je Nacrt Strategije u cjelini prihvatljiv, uz primjedbu da je u Federaciji Bosne i Hercegovine razvijena solidna mreža institucija socijalne i zdravstvene zaštite-uključujući i resorno ministarstvo, koje se, između ostalog, brine i za osobe sa invaliditetom, te da u ovoj situaciji ne bi bilo neophodno osnivati poseban Ured Vlade Federacije BiH za pitanja invaliditeta, kako se predlaže u Strategiji. Komisija je ostala pri stavu da u postojećem sustavu podijeljene nadležnosti različitih institucija i razina vlasti, bez utemeljenja Ureda ne bi bilo realno očekivati implementaciju planiranih mjera i aktivnosti. Također, ova Strategija ima za cilj da se pitanja invaliditeta rješavaju u oblastima u kojima se javljaju a ne da se vežu isključivo za oblast socijalne zaštite, kako proizilazi iz navedenog mišljenja, a da planirani Ured ima ulogu koordiniranog i usmjerenog djelovanja svih nadležnih institucija na svim razinama vlasti. Ostale institucije su dale pozitivnu ocjenu nacrtu teksta i uvođenju novog pristupa u oblasti invalidnosti, a neke nisu dostavile odgovor.

Imajući u vidu podijeljenu nadležnost svih razina vlasti u Federaciji BiH za većinu oblasti koje su predmet ove Strategije, odnosno obvezu nižih razina vlasti da i sami donesu svoje strategije i planove akcije usklađene sa ovima dokumentom, te usvojen princip da se sva rješenja od značaja za osobe sa invaliditetom u najvećoj mogućoj mjeri usuglase sa organizacijama osoba sa invaliditetom, na Nacrt ovog dokumenta provedene su javne rasprave u svim županijama u Federaciji BiH. U tom procesu nije bilo suštinskih primjedbi, izuzev nekoliko prijedloga koji su prihvaćeni jer je Komisija ocijenila da doprinose kvalitetu procesa koji je Strategijom planiran.

U posljednjem poglavlju Strategije predloženi su mehanizmi, načini i pravci praćenja i revizije Strategije. Time su stvorene pretpostavke za implementaciju planiranih ciljeva, te održivost i razvoj procesa koji se afirmišu ovim dokumentom.

LITERATURA

MEĐUNARODNI DOKUMENTI I STRANE PUBLIKACIJE

- Europski kongres osoba sa invaliditetom, *Non-discrimination Plus Positive Action Results in Social Inclusion. The Madrid Declaration*, 2002. (Nediskriminacija + pozitivna akcija = socijalna inkluzija. Madridska deklaracija)
- Europska Unija, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 7. decembar 2000., Official Journal of the European Communities, 18.12.2000. (2000/C 364/01), (Povelja o temeljnim pravima Evropske unije)
- Europska Unija, *Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States on Equality of Opportunity for People with Disabilities*, Official Journal C 12, 13.01.1997., Brisel, 1996. (Rezolucija Vijeća i predstavnika vlada država članica o izjednačavanju mogućnosti osoba sa invaliditetom)
- Europska Unija, *Treaty of Amsterdam*, 2. listopada 1997. (*Ugovor iz Amsterdama*)
- Europska Unija, *The Commission Communication on Equality of Opportunity for People with Disabilities: A New European Community Strategy*, Brisel, 1996. (Dopis komisije o izjednačavanju mogućnosti osoba sa invaliditetom: Nova strategija Europske zajednice)
- Generalna skupština UN-a, *Standard rules on the equalization of opportunities for persons with disabilities: rezolucija / usvojila Generalna skupština UN-a*, 20. prosinca 1993., A/RES/48/96 (Standardna pravila UN-a za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom)
- Generalna skupština UN-a, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 13. prosinac 2006, A/RES/61/106, Annex I (Prilog I: Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom)
- Generalna skupština UN-a, *Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 13. decembar 2006., A/RES/61/106, Annex II (Prilog II: Opcioni protokol Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom)
- Generalna skupština UN-a, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities: rezolucija / usvojila Generalna skupština*, 24. siječnja 2007., A/RES/61/106
- Generalna skupština UN-a, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol: rezolucija / usvojila Generalna skupština*, 18. ožujka 2008., A/RES/62/170
- Generalna skupština UN-a, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol thereto: rezolucija / usvojila Generalna skupština*, 24. veljače 2009., A/RES/63/192
- Svjetska zdravstvena organizacija, *Constitution of the World Health Organization – Ustav Svjetske zdravstvene organizacije* usvojen od strane Međunarodne zdravstvene konferencije u New York-u 19-22. lipanj 1946, potpisana 22. srpanj 1946. od strane 61 država predstavnica (Off. Rec. Wld Hlth Org., 2, 100) i stupio na snagu 7. travanj 1948. Amandmani usvojeni na 26., 29., 39., 51. Svjetskoj zdravstvenoj skupštini (Rezolucije: WHA26.37, WHA29.38, WHA39.6 i WHA51.23) stupili na snagu 3. veljače 1977., 20. siječnja 1984., 11. srpnja 1994. i 15. listopada 2005.
- Svjetska zdravstvena organizacija, *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*, službeno prihvaćena od strane 191 država članica SZO na 54. Svjetskoj zdravstvenoj skupštini 22. svibnja 2001. godine (resolution WHA 54.21), (Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, invalidnosti i zdravlja)
- Tsurunyan, S., Svjetska banka, *Invalidnost i siromaštvo: rezultati zasnovani na LSMS anketi u BiH (Disability and Poverty: Results based upon the LSMS in BiH)*, predstavljeno na Konferenciji o invalidnosti i siromaštvu u BiH, Sarajevo, 28. studeni 2005.
- Vijeće Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, 4. studeni 1950., ETS 5 (Europska konvencija o ljudskim pravima kako je izmijenjena Protokolom br. 11, službeni prevod Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, dostupan na: <http://mhrr.evlada.ba/Vijece/PDF/?id=436>)
- Vijeće Europe, *European Social Charter (Revised)*, 3. svibanj 1996., ETS 163 (Europska socijalna povelja (potpisana 1961. i revidirana 1996. godine), ETS 163)

- Vijeće Europe: Komitet ministara, *Recommendation Rec(2006)5 of the Committee of Ministers to Member States on the Council of Europe Action Plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006-2015*, 5. travanj 2006., Rec(2006)5 (Preporuka Rec(2006)5 Komiteta ministara državama članicama o Akcionom planu Vijeća Europe za promoviranje prava i punog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu: unapređenje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006-2015.)
- Vijeće Europe, *Council Recommendation of 4 June 1998 on a parking card for people with disabilities*, Official Journal of the European Communities L 167, 12/06/1998 str. 0025 – 0028, (98/376/EC), (Preporuka Vijeća od 4. lipnja 1998. o parking kartama za osobe s invaliditetom)
- Vijeće Europe, *Council Resolution on Equal Employment Opportunities for People with Disabilities*, Official Journal of the European Communities C 186/3, 2.7.1999., (1999/C 186/02), (Rezolucija Vijeća od 17. lipnja 1999. o jednakim mogućnostima zapošljavanja za osobe s invaliditetom)
- Vijeće Europe, *Council Resolution of 15 July 2003 on promoting the employment and social integration of people with disabilities*, Official Journal of the European Communities C 175/1, 24.7.2003., (2003/C 175/01), (Rezolucija Vijeća od 15. srpnja 2003. o promoviranju zapošljavanja i socijalne integracije osoba s invaliditetom);
- Vijeće Europe, *Council Resolution of 6 February 2003 'eAccessibility' — improving the access of people with disabilities to the knowledge based society*, Official Journal of the European Communities C 39/5, 18.2.2003., (2003/C 39/03), (Rezolucija Vijeća od 6. veljače 2003. „e-Pristupačnost" - poboljšanje pristupa osobama s invaliditetom društvu zasnovanom na znanju);
- Vijeće Europe, *Council Resolution of 5 May 2003 on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*, Official Journal of the European Communities C 134/6, 7.6.2003., (2003/C 134/04), (Rezolucija Vijeća od 5. svibnja 2003. o jednakim mogućnostima za učenike i studente s invaliditetom u obrazovanju i obuci);
- Vijeće Europe, *Council Resolution of 6 May 2003 on accessibility of cultural infrastructure and cultural activities for people with disabilities*, Official Journal of the European Communities C 134/7, 7.6.2003., (2003/C 134/05), (Rezolucija Vijeća od 6. svibnja 2003. o dostupnosti kulturne infrastrukture i kulturnih aktivnosti osobama sa invaliditetom)

USTAVOTVORNI DOKUMENTI

- Ustav Bosansko-podrinjskog Kantona Goražde - Prečišćeni tekst („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde”, br. 3/97, 8/98, 10/99, 10/00 i 5/03)
- Ustav Bosne i Hercegovine
- Ustav Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03 i 63/03)
- Ustav Hercegovačko-neretvanske županije („Službene/Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog županije ”, br. 2/98, 3/98 i 4/00)
- Ustav Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo”, br. 1/96, 2/96, 3/96, 16/97, 14/00 i 4/00)
- Ustav Kantona 10 („Narodne novine Kantona 10”, br. 3/96 i 9/00)
- Ustav Posavske županije („Narodne novine Posavske županije“, br. 1/96, 3/96, 7/99, 3/00 i 5/00)
- Ustav Srednjobosanske županije („Službene novine Srednjobosanske županije“, br. 1/97, 5/97, 6/97, 2/98, 7/98-ispravka teksta, 8/98, 10/2000, 8/03, 2/04 i 14/04)
- Ustav Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona”, br. 7/97 i 3/99) i („Službene novine Tuzlanskog kantona”, br. 13/99, 10/00 i 14/02, 6/04 i 10/04)
- Ustav Unsko-sanskog Kantona, („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona", br. 1/95, 2/97, 9/99, 5/00, 3/03, 11/03, prečišćen tekst 1/04)
- Ustav Zapadnohercegovačke županije („Narodne novine Zapadnohercegovačke županije“, br. 1/96, 2/99, 14/00, 17/00, 1/03 i 10/04)

- Ustav Zeničko-dobojskog kantona („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona”, br. 7/96, 1/96, 13/99 i 10/00)

ZAKONODAVSTVO / PRAVNO OBVEZUJUĆI DOKUMENTI FEDERACIJE BiH / BiH

Lutrija i igre na sreću

- Zakon o igrama na sreću („Službene novine FBiH”, broj 1/02)

Obrazovanje

- Okvirni zakon o predškolskom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH”, broj 88/07)
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH”, broj 18/03)
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH”, broj 59/07)
- Zakon o Centru za slušnu i govornu rehabilitaciju Sarajevo („Službeni list R BiH”, broj 36/94)
- Zakon o Centru za slijepu i slabovidnu djecu i omladinu („Službeni list R BiH”, broj 36/94)
- Zakon o Zavodu za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica („Službeni list R BiH”, broj 36/94)
- Zakon o ustanovama („Službeni list R BiH”, br. 6/92, 8/93 i 13/94)

Mirovinsko i invalidsko osiguranje

- Zakonom o mirovinskom i invalidskom osiguranju („Službene novine FBiH”, br. 29/98, 49/00, 32/01, 73/05 i 59/06)

Pitanja branitelja i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata

- Zakon o pravima branitelja i članova njihovih obitelji („Službene novine Federacije BiH”, br. 33/04, 56/05 i 70/07)
- Zakon o pravima razvojačenih branitelja i članova njihovih obitelji („Službene novine Federacije BiH”, br. 61/06, 27/08 i 32/08)

Prostorno uređenje

- Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na razini Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 2/06, 72/07 i 32/08)
- Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa umanjanim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 48/09)

Rad i zapošljavanje

- Prijedlog Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, 2009.

Socijalna zaštita i oblast invalidnosti

- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH”, br. 36/99, 54/04 i 39/06)
- Zakon o osnivanju instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja („Službene novine FBiH”, broj 70/07)
- Zakon o preuzimanju prava i obveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u Federaciji BiH, („Službene novine Federacije BiH”, broj 31/08)

- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom („Službene novine Federacije BiH“, broj 14/09)
- Politika u oblasti invalidnosti Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, broj 76/08)

Sport

- Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 27/08)

Udruge i fondacije

- Zakon o Udruženjima ratnih vojnih invalida, porodica šehida i poginulih boraca i demobiliziranih boraca („Službeni list RBiH“, br. 33/95 i 37/95)
- Zakonu o udrugama i fondacijama Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02)
- Zakonu o udrugama i fondacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01 i 42/03)

Zdravstvo

- Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene Novine Federacije BiH“, broj 29/97)
- Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene Novine Federacije BiH“, br. 30/97, 7/02 i 70/08)
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju („Službene Novine Federacije BiH“, broj 70/08)

DOKUMENTI PRIPREMLJENI U OKVIRU PROJEKTA „PODRŠKA RAZVOJU POLITIKE U OBLASTI INVALIDNOSTI“

- Ćuk, M. – Hopić, D., *Procjena kapaciteta institucija i organizacija koje se bave pružanjem pomoći osobama sa invaliditetom* u „Istraživanje stanja u oblasti invalidnosti u BiH“, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2008.
- Grupa autora, *Studija politike u oblasti invalidnosti*, zbornik radova, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2007.
- Grupa autora, *Istraživanje stanja u oblasti invalidnosti u BiH*, zbornik radova, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2008.
- Lepir, L. – Ilić, G. – Palić, E., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Porodica, intimni i seksualni život*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Lepir, L. – Mastikosa, O. – Zahirović, S. – Zečević, A. – Zuko, F., *Standardi, kapaciteti, modeli i mehanizmi za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Mastikosa, O. – Božić, B. – Suzić, B., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Personalna asistencija*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Vuković, A. Kujović, S. – Šipka, J., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Inkluzivno obrazovanje*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Zahirović, S. – Čolić, V. – Jonjić, D., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Inkluzija i jednake mogućnosti*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Zečević, A. – Gajić, T. – Pozderac-Memija, M., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Procjena postojećih institucionalnih modela i mehanizama procjene invaliditeta u Bosni i Hercegovini i preporuke za nove modele i mehanizme (sistemi klasifikacije)*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.
- Zuko, F. – Dobraš, Z. – Kličković, R., *Novi pristupi u oblasti invalidnosti: Proces zapošljavanja i profesionalna rehabilitacija*, Banja Luka i Sarajevo: DEP BiH, FMRSP, MZSZRS, IBHI, 2009.

ČLANOVI-CE KOMISIJE VLADE FEDERACIJE BiH ZA IZRADU STRATEGIJE

- **Dobrica Jonjić**, pomoćnik ministra, Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom i civilnih žrtava rata, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
- **Asim Zečević**, pomoćnik ministra, Sektor za socijalnu zaštitu i zaštitu obitelji i djece, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
- **Ivica Marinović**, savjetnik ministra za socijalnu zaštitu, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
- **Esma Palić**, stručna savjetnica za zaštitu osoba sa invaliditetom, Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom i civilnih žrtava rata, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
- **Nervin Dacić**, Federalno ministarstvo prostornog uređenja
- **Mustafa Demir**, pomoćnik ministra za sport, Federalno ministarstvo kulture i sporta
- **Samira Demirović**, šef Kabineta ministrice, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
- **dr. Fani Majkić**, stručna savjetnica, Sektor za planiranje i upravljanje ljudskim resursima, Federalno ministarstvo zdravstva
- **Nikolina Radovan**, Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta
- **Enisa Teskeredžić**, savjetnica ministra, Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata
- **Filip Šarić**, šef Odsjeka za Proračun Federacije BiH, Federalno ministarstvo financija/finansija
- **Mustafa Karabašić**, predsjedavajući, Koordinacioni odbor saveza civilnih invalida Federacije BiH
- **Safet Redžić**, predsjednik, Savez ratnih vojnih invalida BiH
- **Fikret Zuko**, izvršni direktor, Udruženje slijepih Kantona Sarajevo

ČLANOVI-CE KONSULTANTSKE GRUPE ZA PODRŠKU IZRADI STRATEGIJE

- **Suvad Zahirović**, (koordinator Konsultantske grupe), savjetnik za socijalnu politiku, Kabinet potpredsjednice FBiH
- **Željko Bajić**, novinar i urednik i voditelj emisije „Boje vjetra“, BH Radio 1
- **Elvira Bešlija**, generalni sekretar, Savez paraplegičara i oboljelih od dječije paralize Federacije BiH
- **Mirsad Đulbić**, predsjednik Upravnog odbora, Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize Zenica
- **Mr.med.sci.dr Mensuda Hasanhodžić**, pedijatar i medicinski genetičar, JZU Univerzitetski klinički centar Tuzla, Klinika za dječije bolesti
- **Denis Husić**, sekretar, Dom zdravlja Teočak
- **Erna Kotlo**, predsjednica, Udruženje roditelja i prijatelja osoba sa posebnim potrebama „Sunce“ Mostar
- **Almas Kulović**, izvršni direktor, Savez slijepih građana FBiH
- **Plamenko Priganica**, nezavisni konsultant
- **Jasminka Proho**, generalni sekretar, Udruženje gluhih i nagluhih Kantona Sarajevo
- **Veselin Rebić**, direktor, TMP – Društvo za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica d.o.o. Sarajevo
- **Viktorija Ružičić-Tokić**, nezavisna konsultantica
- **Alma Suljović**, nezavisna konsultantica
- **Tifa Tučić**, nezavisna konsultantica
- **Prof.dr.sci Sadeta Zečić**, direktorica, Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece Mjedenica

Projekat „Podrška razvoju politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini (2006-2009)” (POI) je međudržavni projekat Finske i Bosne i Hercegovine koji realizuju: Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Agencija za podršku je Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI). www.poi.ba

Projekt „Potpora razvoju politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini (2006-2009)” (POI) je međudržavni projekt Finske i Bosne i Hercegovine koji realiziraju: Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Agencija za potporu je Nezavisni biro za humanitarna pitanja (IBHI). www.poi.ba

Пројекат „Подршка развоју политике у области инвалидности у Босни и Херцеговини (2006-2009)” (ПОИ) је међудржавни пројекат Финске и Босне и Херцеговине који реализују: Дирекција за економско планирање Босне и Херцеговине, Федерално министарство рада и социјалне политике и Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске. Агенција за подршку је Независни biro за хуманитарна питања (ИБХИ). www.poi.ba

The Project “Support to Disability Policy Development in Bosnia and Herzegovina (2006-2009)” (SDPD) is a bilateral project of Finland and Bosnia and Herzegovina implemented by: the Directorate for Economic Planning of Bosnia and Herzegovina, the Federal Ministry of Labour and Social Policy and the Ministry of Health and Social Welfare of Republika Srpska. The Supporting Agency is the Independent Bureau for Humanitarian Issues (IBHI). www.poi.ba

¹ Istraživanja koje se godišnje provodi u okviru projekta „Podrška razvoju politike u oblasti invalidnosti u BiH (POI) 2005-2009.“.

² Izravn doprinos medicinskih usluga, u smislu poboljšanja zdravlja stanovništva, procjenjuje na svega na 10%, dok je ostalih 90% rezultat drugih procesa.

³ Na primjer: program novorođenačkog „screening-a“ na kongenitalni hipotiroizam i finilketonuriju, program imunizacije stanovništva protiv zaraznih bolesti, humana reprodukcija osoba sa invaliditetom, centralizovana nabavka lijekova (citostatici, uključujući i lijek „Glivec“, lijekovi za liječenje hemofilije i AIDS-a, multiplu sklerozu, hepatitis C, antiviralne lijekove za HIV/AIDS).

⁴ Lijekovi neophodni za osiguranje zdravstvene zaštite u okviru standarda obaveznog zdravstvenog osiguranja.

⁵ Lijekovi koji se mogu koristiti na teret sredstava fonda solidarnosti Federacije BiH.

⁶ Fojnica, Ilidža-Sarajevo, Olovo, Gata-Bihać, Ilidža-Gradačac, Slana Banja-Tuzla.

⁷ Pierre de Coubertin, francuski pedagog i istoričar, osnivač modernih Olimpijskih igara.

⁸ Prijedlog zakona je pripremljen 2005. godine, ali još uvijek nije prošao proceduru usvajanja u Parlamentu.